

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav pedagogických věd

Bakalářská diplomová práce

2010

Jana Vojtěchová

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav pedagogických věd

Pedagogika

Jana Vojtěchová

**Agresivita a šikana u žáků druhého stupně
základní školy**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dana Knotová, Ph.D.

2010

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....
Podpis autora práce

*Děkuji vedoucí práce doc. PhDr. Daně Knotové, Ph.D.
za cenné připomínky a čas, který mi při konzultacích věnovala.*

Obsah

Úvod	2
1. Agresivita	3
1.1. Vymezení pojmu	3
1.2. Faktory negativně ovlivňující vývoj	4
1.2.1. Faktory biologické.....	4
1.2.2. Faktory sociální	5
2. Školní šikana	8
2.1. Vymezení pojmu	8
2.2. Šikana u dívek a chlapců	9
2.3. Vývojová stádia šikany	10
2.4. Formy šikany	12
3. Aktéři šikany ve škole	13
3.1. Iniciátor šikany ve škole.....	13
3.1.1. Vymezení pojmu	13
3.2. Oběť.....	15
3.2.1. Vymezení pojmu	15
3.2.2. Typologie obětí	16
3.3. Riziková konstelace skupiny	17
3.4. Zastánce.....	18
3.5. Pedagog účastníkem šikany	18
3.6. Šikana a rodiče	19
1. Obsah a cíle výzkumu	21
1.1. Stanovování výzkumných otázek.....	21
1.2. Operacionalizace pojmů	22
2. Zvolená metoda	22
3. Výzkumný soubor	23
4. Průběh výzkumu.....	24
5. Interpretace a analýza dat	25
6. Shrnutí výsledků.....	40
6.1. Dílčí výzkumné otázky.....	40
Závěr.....	43
Seznam použitých zdrojů	44
Seznam příloh.....	46

Úvod

Bakalářská práce se zabývá jednou z forem agresivity – školní šikanou. Konkrétně se zaměřím na šikanu mezi žáky druhého stupně základní školy. Toto téma považuji za velmi závažné a v poslední době často diskutované.

V dnešní době se s tímto sociálně patologickým jevem setkáváme relativně často. Na základních školách se přítomnost agresivity a šikany pomalu začíná brát na vědomí. Nemyslím si však, že by šikana dříve v těchto zařízeních neexistovala, spíše byla tabuizována a přehlížena. V současné době se na webu mnohých škol dočteme o preventivních programech proti tomuto jevu, někde sledují jeho výskyt pomocí anonymních dotazníků, jinde používají tzv. schránky důvěry.

Touto prací chci poskytnout přehled o šikaně na druhém stupni základních škol, co k tomuto chování vede, jaká je charakteristika hlavních aktérů šikany, jaké mají žáci s tímto bezprávím zkušenosti a jak na něj reagují.

Ve své bakalářské práci se snažím analyzovat širší souvislosti šikany. V teoretické části, která se dělí na tři celky, se nejdříve budu věnovat agresivitě, jelikož ta se šikanou velmi souvisí. Popíši činitele, které ovlivňují vznik agresivity u jedince. Dále se zaměřím konkrétněji na šikanu ve škole. Nastíním jednotlivé fáze šikany a rozdíl v šikanování dívek a chlapců. Popíši formy tohoto ubližování. Ve třetí části uvedu její aktéry, kterými jsou agresor, oběť, i celá třída, spolužák – zastánce a někdy dokonce i pedagog. Budu se zabývat i rodiči hlavních aktérů, nejprve zjistím, z jaké rodiny pochází agresor, poté oběť a jak reagují na odhalení šikany. Zdrojem mých dat budou publikace na pomezí pedagogiky a psychologie.

V empirické části se budu věnovat výzkumnému šetření, které provedu na ZŠ Kuldové v Brně. Budu zkoumat zkušenosti se šikanou u žáků druhého stupně této základní školy. Zaměřím se tedy na to, zda se na této škole šikana objevuje a případně v jaké formě, jak se žáci jako svědkové šikany zachovávají, jakou volí agresor strategii a jak reaguje žák v roli oběti. Některé tyto výsledky porovnáám podle rozdílnosti pohlaví. Výzkum budu provádět metodou dotazníku, kdy respondenty budou žáci sedmého a osmého ročníku.

I TEORETICKÁ ČÁST

1. Agresivita

1.1. Vymezení pojmu

Slovo agresivita pochází z latinského slova *Aggressivus*, což znamená útočný. Agresivitu nelze chápat jen v negativním slova smyslu. Je součástí lidské přirozenosti. Již v dětském věku hraje dle Antiera (2004) velkou roli, dokonce stejně velkou jako láska. Tato vnitřní prudkost je zdrojem energie a motivace nezbytné k sebepřekonávání.

Čermák (1998) vidí agresivitu jako tendenci ovládnout sociální skupinu a získat tedy takové postavení, které umožní vnucovat jí určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu. Martínek (2009, s. 9) ji vymezuje jako „útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresii. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.“ Každý člověk musí mít alespoň určitou míru agresivity, jinak by ve společnosti nemohl přežít. Lidé se rodí s různou mírou agresivity. Vlohy k agresivitě se liší dle Vágnerové (1999) v závislosti na historii a sociokulturní tradici populace. Vlivem pozitivní selekce byli zvýhodňováni jedinci s určitými dispozicemi a rostla tak i četnost v dalších generacích.

Martínek (2009) charakterizuje chování člověka s vysokou mírou agresivity a naopak nízkou mírou agresivity. Člověk s vysokou mírou agresivity je náchylný v různých situacích jednat agresivně, agresivita ovládá jeho život a jemu to působí komplikace v mezilidské komunikaci. Reaguje impulzivně i na malé podněty, má větší sklony k urážlivosti a vztahovačnosti. Člověk s nízkou mírou agresivity je ve vypjatých situacích schopen kompromisu, dohody a smíru. Okolí jej považuje za diplomatického, komunikativního a společenského.

Jsou děti v dnešní době agresivnější, než byly dříve? Domnívám se, že se spíše mění společnost, která se neustále vyvíjí. Mění se i tolerance společnosti k agresivitě. Děti jsou ovlivňovány různými negativními faktory, o kterých píšu v následující kapitole. Jsou to vlivy médií, dědičnosti, agresivních rodičů, skrytě agresivní matky apod. Takhle poznamenání mladí lidé mohou vykazovat větší míru agresivity. Takový jedinci mohou být později iniciátory šikany nebo naopak jejími oběťmi, když na sebemenší podnět reagují výbuchem vzteku či agrese. Stačí je vyprovokovat a ostatní spolužáci se skvěle baví.

1.2. Faktory negativně ovlivňující vývoj

Každý člověk je nějakým způsobem agresivní. Přiměřená agresivita je pro lidstvo přirozená, není to nic patologického. Agresivita je pro dítě důležitá, jelikož, jak píše Antier (2004), dodává dítěti energii a motivaci a podporuje jeho úspěch. Není tedy rozumné agresivitu odstranit, cílem výchovy je ji pouze usměrnit. Ovšem ne vždy se to podaří.

Jaké faktory tedy vedou dítě ke zvýšené agresivitě? Na jedné straně je důležitým činitelem dědičnost, na druhé vliv prostředí. Většina autorů se shodne v názoru, že příčinou vzniku zvýšené agresivity je souhra obou těchto faktorů.

1.2.1. Faktory biologické

Každý člověk má k agresivitě určité dispozice. Vágnerová tvrdí, že „tyto dispozice nejsou u všech lidí stejné. Nejvíce lidí má průměrnou dávku předpokladů k takovému chování (ve vztahu k normě této populace), zatímco extrémní varianty jsou relativně vzácnější.“ (Vágnerová, 1997, s. 63).

Holeček (1997) se zmiňuje o genu, který agresivitu způsobuje a popisuje vědecký experiment, kdy vědecký tým profesora Brunnera tento gen izoloval (gen, který produkuje enzym monoaminu oxidázy-A). Když vědci z Francie a USA tento enzym poškodili v tělech myší, nezvykle stoupla jejich agresivita.

Již u dětí v prenatálním vývoji můžeme pozorovat odlišný temperament. Některé se projevují agresivněji než ostatní. Antier (2004, s. 11) upozorňuje, že mezi jednotlivými plody jsou značné rozdíly. „Některé děti jsou velmi klidné a můžeme pozorovat méně než sto pohybů denně. Jiné jsou naopak velmi vzrušivé a denně udělají až tři sta obrátů.“

Genetické dispozice hrají tedy důležitou roli v souvislosti s agresivitou. Martínek (2009) parafrázuje některé prameny, které uvádí, že míra agresivity je až z 60% dědičná. Vágnerová (1999) upozorňuje, že čím je genetická odchylka od normy závažnější, tím méně se zde mohou uplatnit vlivy prostředí, kterými se budu zabývat nyní.

1.2.2. Faktory sociální

Kromě genetických dispozic ovlivňuje míru agresivity i vliv vnějšího prostředí. Prostředí působí na jedince různými způsoby, záleží na osobnosti každého člověka.

Pravděpodobně nejvýznamnějším sociálním faktorem je rodina. Vágnerová (1997) a Kolář (2005) se shodují v názoru, že rodina agresivního dítěte nenaplnuje obvykle citové potřeby svého dítěte a to pak projevuje známky citové deprivace. Kolář zdůrazňuje absenci duchovních a mravních hodnot, v těchto rodinách se ohled na slabé považuje za zbytečnou malichernost. Antier (2004) varuje před nedostatkem komunikace mezi rodiči a dítětem.

Martínek (2009) uvádí jiný případ dětí, které mají problémy s agresivitou. Ty jsou vychovávány tzv. skrytě agresivní matkou, která se před cizí osobou staví do pozice silné ochránkyně svého dítěte, někdy jej až nesmyslně obhájí. Dítěti poté vyhrožuje tím, že jej potrestá otec, jen co přijde domů. Tomu po jeho příchodu vše nahlásí, může si i něco přibarvit, a už jen pozoruje, jak jej otec trestá. „Dítě zažívající pravidelně tyto situace začíná vnímat svět jako nebezpečný, není zde nikdo, kdo by ho chránil, ke komu by se mohlo schovat.“ (Martínek, 2009, s. 11). Tyto děti jsou ve škole dobře rozeznatelné. Jsou popudlivé, vznětlivé, na sebemenší nebezpečí reagují výbuchem vzteku či agrese. Ostatní se mu upřímně smějí. Tento agresivní jedinec se bohužel často stane obětí šikany.

Dalším důvodem větší agresivity u dítěte je dle Martínka (2009) nečitelnost ve výchově. To znamená, že ve výchově nejsou nastavena jasná pravidla, odměna či trest za určitý čin jsou závislé na náladě rodiče. Dítě se v této situaci dostává do nejistoty, a „každá nejistota budí napětí a agresi.“ (Martínek, 2009, s. 68). Podle Antiera (2004) bychom také dětem neměli plnit všechna přání, jinak by si na to mohla zvyknout a reagovala by agresivně, kdyby se mezi ně a jejich přání postavila překážka.

Nejen rodina může mít na dítě negativní vliv. Na vznik agrese u dítěte má vliv členství v partě, největší má pak v neformální skupině. „Čím bližší je vztah jedince ke skupině, tím menší je jeho schopnost se od ní distancovat, hrozí riziko nesoudného přijetí mnohdy patologických norem, jedinec ztrácí svoji individualitu a zdravý rozum.“ (Martínek, 2009, s. 72).

A jak je to ve škole? Ve školním prostředí na děti působí negativně nečitelnost učitele, podobně jako v rodině nečitelnost rodiče. Dítě zkrátka potřebuje jasná pravidla, která neohrozí pouhá změna nálady učitele. Kolář (2005) však varuje před přílišnou autoritou učitele, kdy na děti ve škole negativně působí hierarchicko-autoritativní styl řízení. Tento způsob řízení vztahů mezi pedagogem a žáky vede k rozdělení třídy na skupiny, které si navzájem nedůvěřují. „Pedagog sice tímto stylem dosáhne vnější kázně, ale neví nic o bezpráví a násilí uvnitř.“ (Kolář, 2005, s. 93).

Jiným faktorem ovlivňujícím vývoj je volný čas. Děti v dnešní době již netráví tolik času venku s kamarády, stále častěji jsou doma u počítače, případně televize. Ta je dostupná téměř všem dětem, ale některé programy jsou pro děti nevhodné a mohou negativně ovlivnit jejich vývoj.

Antier (2004) poukazuje na dlouhodobý výzkum, provedený vědeckými pracovníky Kolumbijské univerzity v New Yorku, kteří sledovali 707 dětí po dobu 17 let a došli k závěru, že televize zcela jistě agresivitu u dětí rozvíjí. „Čím delší čas tedy bude dítě trávit před televizní obrazovkou, tím větší bude pravděpodobnost, že se začne chovat násilně.“ (Antier, 2004, s. 71). Na to, zda mají média takový vliv na agresivitu dítěte, se názory jednotlivých autorů velmi liší. Samozřejmě že akční filmy a horory jsou pro děti nevhodné. Říčan a Pithartová (1995) však upozorňují i na programy pro děti, které jsou sice poměrně nevinné, ale paradoxně se zde objevuje nejvíce násilí. To je však přiměřené věku. Sledování měkkého násilí, jako např. rvaček, honiček, výprasků, nadávek a výhrůžek není vzhledem k věku méně

škodlivé než sledování akčních filmů o pár let později. Martínek (2009) vidí jako rizikové příběhy Toma a Jerryho. Nám tyto postavičky připadají legrační, ale způsob, kterým se k sobě chovají je plný násilí a agrese. Když je jejich tělo nějakým způsobem zraněno či deformováno, v krátké době je navraceno do původní podoby a postavička je nepoškozená. Dítě tak může nabýt dojmu, že agresí vyřeší konflikt a druhému se vlastně nic nestane. Násilí na obrazovce láká dle Říčana a Pithartové (1995) a Martínka (2009) k napodobení, nebo alespoň oslabuje schopnost soucitu. U jiných dětí může sledování násilí vést k bázlivosti a zbabělému chování. Dítě sledující akční filmy, si dle Martínka (2009, s. 79) „v hlavě utváří jakousi „kartotéku“ kladných akčních hrdinů, jejich chování si fixuje ve svých paměťových mapách.“ Když se dostane do konfliktu, dojde k tzv. „oživení scénáře násilí“ a dítě napodobí chování svého kladného akčního hrdiny. Ovšem i kladný akční hrdina se někdy chová agresivním způsobem. Brání slabé, ale používá k tomu násilí a agrese.

Zatímco Antier (2004) tvrdí, že dívky jsou televizí ovlivňovány mnohem méně než chlapci, Říčan a Pithartová (1995) nedělají rozdíly v pohlaví, rase ani společenské vrstvě a stupni inteligence. To, zda bude dítě ovlivňováno násilím z obrazovky, záleží na tom, zda zázemí, které má dítě doma, je dostatečně bezpečné a citové.

Děti v dnešní době tráví velké množství času hraním počítačových her a videoher. Některé z nich mohou provokovat děti k násilí tím, že v nich jde o zabíjení nebo jiné agresivní chování. Podle Říčana a Pithartové (1995) představují násilné hry ještě větší riziko než násilí v televizi, jelikož dítě samo působí tlačítky a na obrazovce stříká krev. To ale neznamená, že všechny počítačové hry jsou škodlivé. Některé hry lze podle Antiera (2004) jen doporučit, děti si v nich rozvíjí své schopnosti jako logické myšlení, schopnost soustředění a důvtip.

Herzog (2009) tvrdí, že mužské pohlaví má větší sklony k násilnému jednání než ženské pohlaví. Chlapci a děvčata jsou zařazováni do společnosti odlišně. „Chlapci se učí zaměřovat svoji pozornost k nadlidským, bezchybným a fyzicky zdatným hrdinům, kteří dosáhnou všeho, co chtějí.“ (Herzog, 2009, s. 16). K tomuto postoji patří násilí a city, slabost a slzy tu nemají místo.

2. Školní šikana

2.1. Vymezení pojmu

„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání a pronásledování.“ (Holeček, 1997, s. 22). Podle Holečka (1997) se dříve slovo šikana používalo pro zneužívání moci a obtěžování v byrokratických systémech. Dnes však šikana označuje spíše fyzické a psychické opakované týrání jedince ve skupině. Šikana je způsob, jakým se uskutečňuje násilí a agrese.

Při studiu literatury nalézáme množství definic školní šikany. Kolář (2005) charakterizuje šikanování jako nebezpečnou sociální nemoc, kdy „jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agrese a manipulaci.“ (Kolář, 2005, s. 27). Kolář zdůrazňuje, že nezbytnou součástí šikany je nepoměr sil, kdy má agresor převahu nad obětí a ta se neumí nebo nemůže bránit. Průcha vymezuje šikanu jako „fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009 s. 297). Martínek považuje za šikanu, když „jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agrese a manipulaci.“ (Martínek, 2009, s. 109). Říčan (1995) definuje šikanu konkrétněji, než předchozí autoři. Dle jeho definice je šikana, když jedno dítě či skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, zamyká v místnosti, opakovaně se posmívá nebo má ošklivé poznámky o rodině. Tyto incidenty se mohou často opakovat a šikanované dítě se může jen těžko samo ubránit. Vágnerová (1999) považuje šikanu za násilné ponižující chování. S předchozími autory se shoduje v názoru, že oběť nemůže ze situace uniknout a není schopna se účinně bránit.

Antier (2004) upozorňuje na hry, které poskytují skupině dětí záminku, aby brutálně napadly spolužáka. „To umožňuje silnějším dětem demonstrovat svoji sílu, jejímž prostřednictvím se prosazují, a slabším rozptýlit se ve skupině a obořit se na ty, které jsou ještě slabší.“ (Antier, 2004, s. 68). Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení charakterizuje šikanování podobně jako předchozí autoři a zmiňuje se i o její nepřímé podobě, kdy je žák nebo skupina žáků demonstrativně přehlížena a ignorována třídou nebo jinou skupinou spolužáků. Říčan (1995) upozorňuje na to, že se přímá a nepřímá šikana často vyskytuje současně.

Metodický pokyn dále upozorňuje na nový druh šikany, která se realizuje prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Jde o útoky pomocí e-mailů, SMS zpráv a o vyvěšování urážlivých materiálů na internetu. Domnívám se, že v dnešní době, kdy má téměř každý přístup k internetu, se toto zveřejňování urážlivých materiálů na internet stává velkým nebezpečím a dotyčnému může způsobit obrovské ponížení.

Uvedení autoři se shodují v názoru, že pro šikanu je zásadní nepoměr sil mezi obětí a agresorem. Jedná se o fyzické, psychické či kombinované ponižování a týrání žáka nebo žáků, prostřednictvím agrese a manipulace. Toto násilně ponižující chování se často děje opakovaně. Opakovat se ale vždy nemusí. Lovasová (2006) doplňuje, že v případě, kdy se jedná o zvláště krutý a brutální čin, lze za šikanu považovat i jednotlivou událost bez opakování a pokračování.

2.2. Šikana u dívek a chlapců

Zaujímají dívky k šikaně jiný postoj než chlapci? Dívky jsou méně agresivní než chlapci a někteří autoři, např. Novák, Capponi (1996), považují šikanu mezi dívkami jako něco velmi výjimečného. Dívají se ne ženské pohlaví z tradičního pohledu, jako na empatické bytosti, které spíše než by ubližovaly, napadnutého ochraňují. Antier (2004) sleduje agresivitu u dívek v širším kontextu. Připouští, že v dnešní době jsou dívky vedeny k nové ženské identitě, k emancipaci, kdy jsou oceňovány za jiné vlastnosti než dříve. Nebojácná dívka je v současné době považována za šikovně dítě, které si lépe poradí se životem. Antier (2004) se obává této nové agresivity dívek, které dříve tlumily agresivitu chlapců, dnes ji však naopak provokují. Kolář (2005) uvádí, že mezi dívkami převažují psychické formy násilí, ovšem nevylučuje ani fyzické týrání, ke kterému může dojít, když má dívka fyzickou převahu. Tato dívka může týrat jak dívky, tak chlapce.

Dle Herzoga (2009) násilné činnosti chlapců často posiluje sociální prostředí. Chlapci, prosazující se silou, se těší u spolužáků, rodičů a učitelů velké vážnosti. Jejich násilné činy mohou být chybně považovány za asertivitu. Herzog (2009) ale jasně upozorňuje, že pachatelé a oběti šikany jsou jak chlapci i muži, tak i dívky a ženy.

2.3. Vývojová stádia šikany

Šikana může být jednorázová záležitost, jde ovšem spíše o výjimky. Většinou má šikana svůj vývoj, svoji dynamiku. Kolář (2005) upozorňuje, že šikana nikdy není záležitostí pouze agresora a oběti, děje se v kontextu vztahů určité konkrétní skupiny a vyznačuje se těžkou poruchou vztahů ve skupině. Tato stádia se však v praxi dle Lovasové (2006) často překrývají a splývají, nejsou mezi nimi zkrátka přesné hranice.

Vývojových stádií šikany je celkem pět. O tom, zda šikana zůstane „jen“ u vyčlenění oběti z kolektivu nebo bude pokračovat k dalším stádiím, závisí dle Lovasové (2006) na přístupu okolí hlavních aktérů.

První stádium se nazývá **ostrakismus**. V každé školní skupině se dle Koláře (2005) vyskytují jedinci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení, ti zakoušejí prvky šikanování, tzv. ostrakismus. V této fázi nejde o fyzické ubližování, Martínek (2009) mluví o vyčlenění okrajového člena z kolektivu, nikdo mu neodpoví na pozdrav. Lovasová (2006) se stejně jako Martínek (2009) zmiňuje o izolaci jednotlivce. Dále upozorňuje, že komunikace probíhá znevažujícím způsobem, oběť je zesměšňována, často má hanlivou přezdívku. Kolář (2005) se shoduje s předchozími autory a tuto fázi hodnotí jako zárodečnou podobu šikanování, která obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Fyzická agrese a psychická manipulace je druhým stadiem. „Obětí se většinou stává dříve ostrakizovaný jedinec.“ (Martínek, 2009, s. 119). Tato fáze nastane, jak uvádí Martínek (2009) a Kolář (1997), když se třída dostane do nějakého stresového napětí. Oběť tak slouží jako ventil, agresori si tak kompenzují tlak. Děje se tak například v čtvrtletí, kdy se píše více písemných prací. Podle Lovasové (2006) se ve druhé fázi snaží agresor zjistit, kam až manipulace může zajít, zkouší přitvrdit a na řadu se dostávají i tělesné útoky. „Posléze agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší nejen pocit uspokojení, ale i obdiv a respekt ostatních dětí, což jej samozřejmě dále povzbuzuje.“ (Lovasová, 2006, s. 7). Tento zážitek moci může u agresora prolomit poslední zábrany. Martínek (2009) uvádí způsoby, jak agresor v tomto stadiu ubližuje oběti. Agresor oběť bije, kope, silně slovně uráží. „Oběť je nucena k drobným úsluhám agresorům (např. nošení tašek, svačín apod.). Poměrně často se terčem útoků stává majetek oběti (rozřezané bundy, rozlámaná pravítka apod.).“ (Martínek, 2009, s. 120). V tuto chvíli je pro skupinu rozhodující, jaké mají její členové k šikanování postoje. Kolář (2005) vyzdvihuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažující pozitivní morální hodnoty

ve skupině. Naopak počáteční zmatek, převážně lhostejné vztahy, atmosféra rivalry a nepřátelství oslabí dle Koláře (2005) imunitu skupiny vůči šikaně a tak se zde násilí v nějaké podobě zakoření.

Třetí stadium označuje Kolář (2005) **vytvoření jádra**. Jádrem má na mysli skupinku agresorů, kteří spolupracují a systematicky šikanují nejvhodnější oběti, tedy ty, kteří jsou v hierarchii nejnižší. Lovasová (2006) píše, že v tomto stadiu se šikana stává organizovanou a role jsou pevně rozdělené. Martínek (2009) hodnotí situaci oběti jako bezvýchodnou, nikdo jí nevěří a většina kolektivu ji odmítá. Jestliže s obětí někdo sympatizuje, stejně se jí nezastane, jelikož nechce skončit na jejím místě. Dle Martínka (2009) se fyzické i psychické útoky na oběť stále zvyšují, stále se však projevují prvky ostrakismu a fyzické agrese a psychické manipulace. Martínek (2009) dále popisuje chování oběti. Ta začíná vyhledávat přítomnost učitele, o přestávkách stojí na chodbě, ale kontakt s učitelem nenaváže. Obává se totiž, že by byla obviněna z „bonzování“. Kolář (2005) vidí jako jediné východisko vytvoření silné pozitivní podskupiny, která bude podskupině tyranů alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu svých členů. Zároveň ale dodává, že tyto pozitivní podskupiny se nevyskytují příliš často.

Ve čtvrtém stadiu dle Koláře (2005), Martínka (2009) i Lovasové (2006) přijímá **většina normy agresorů**. „Ve čtvrtém stadiu jsou agresori již plně závislí na šikanujícím chování, mají radost z toho, že se jejich oběť bojí, mnohdy ubližují pouze z nudy a pro své pobavení.“ (Martínek, 2009, s. 125). Lovasová (2006) píše, že v tomto stadiu se dosud neangažovaní žáci k šikanování aktivně zapojují. Typickým znakem je podle Martínka (2009) slovník nadřazenosti a podřazenosti, oběť je systematicky ničena a agresori se nezastaví téměř před ničím.

Páté stadium se nazývá **totalita neboli dokonalá šikana**. Toto stadium je dle Martínka (2009) v podstatě neřešitelné. „Normy jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládne agresori, ostatní je poslouchají na slovo, všichni je brání, včetně oběti.“ (Martínek, 2009, s. 128). Agresori využívají na obětech dle Koláře (2005) vše, co se dá. Peníze, osobní věci, tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Kolář (2005) přirovnává toto zlo k fašismu. Martínek (2009) se zmiňuje o extrémních případech, kdy byly oběti páleny žhavými železy, vyhazovány ve skříňkách z vyšších pater školy, škrceny apod. Kolář (2005) toto stadium však připisuje spíše šikanám ve věznicích, vojenském prostředí a výchovných ústavech pro mládež. Na školách se vyskytuje v mírnější podobě. Trochu matoucí pro

pedagogy je jistě v tomto stadiu hlavní agresor. Kolář (2005) jej popisuje jako hvězdu třídy, zvoleného předsedu třídy, žáka s výborným prospěchem, s kultivovaným chováním a pomáhající pedagogovi s plněním úkolů. O to je pak situace oběti, dle mého názoru, těžší.

2.4. Formy šikany

Druhy šikany – Kolář (2005, 32) tabulka klasifikace typů šikany

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věsí do smyčky, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů).
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.

3. Aktéři šikany ve škole

Šikany se nikdy neúčastní jen oběť a agresor. Tento sociálně patologický jev je záležitostí celé skupiny. Říčan a Janošová (2010) považují toto bezpráví za hru o osmi hráčích. Účastní se jí agresor a jeho pomocníci, oběť, třídní publikum, spolužáci, kteří se oběti zastávají, pedagogové, rodiče zúčastněných dětí, místní komunita a v podstatě celá společnost.

3.1. Iniciátor šikany ve škole

3.1.1. Vymezení pojmu

Iniciátor šikany ve škole bývá agresivním jedincem, který uspokojuje své potřeby prostřednictvím ubližování ostatním, zpravidla slabším jedincům.

Šikana na školách je velmi rozšířena. Iniciátoři šikany rozhodně nejsou, jak varuje Kolář (2005), nemocní sadističtí psychopati. Vidí je jen jako osoby mimořádně egoistické a egocentrické. Tito agresori pochází dle Martínka (2009) z rodiny, kde nebylo něco v pořádku. Novák, Capponi (1996) situaci v rodině popisují jako citové strádání v dětství s následnými chybami ve výchově. Tím bývá často dle Říčana (1995) poškozen duševní vývoj.

Kolář (2005) tvrdí, že nejčastější agresori – iniciátoři jsou ti „silní“ v dané skupinové konstelaci, umí skrývat svůj strach a využívají strachu druhých. Reagují vždy silně a jsou zpravidla fyzicky zdatní. Zápasy v nich vzbuzují euforii, která dokáže přehlušit vnitřní neklid a strach. Zatímco Kolář vidí iniciátory spíše jako fyzicky zdatné, Holeček (1997) upozorňuje, že iniciátor nemusí být nutně silný jedinec, často je jím dítě slabé, ale chytré, které využívá svoji inteligenci spojenou s bezohledností a krutostí. Tento jedinec šikanu zorganizuje, ale sám se oběti nedotkne. Říčan (1995) souhlasí s názory obou autorů, dle něj agresor může být buď nadprůměrně tělesně zdatný jedinec, silný a obratný, nebo naopak inteligentní, krutý a bezohledný. Všichni tři se shodují v názoru, že iniciátor je velmi sebejistý a sebevědomý, snaží se ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Říčan (1995) vyvrací názory některých autorů, kteří považují agresora za osobu, která je uvnitř nešťastná a navenek tvrdá, čímž si kompenzuje „mindrák“. Takových je dle něj nejvíce pětina. Vágnerová (1999) iniciátora považuje za fyzicky zdatného a silného jedince, který je neukázněný, necitlivý, bezohledný.

Cítí potřebu se převádět, dokazovat převahu nad ostatními, a jelikož nemá dostatečně vyvinuté svědomí, necítí se vinen za své chování. Podle Spurného (1996) je agresor člověk, který počítá s loajalitou nejbližšího okolí (nic nevidí, nechce vidět), zvyšující si šikanováním ostatních, pomocí slovní agrese, psychického či fyzického násilí, své sebevědomí. Uspokojují potřebu zviditelnění své osoby či pozice ve skupině. Dle Lovasové (2006, s. 12) „mohou být agresori nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní a omezení.“

Agresor má tedy určité osobnostní charakteristiky, které ho k této roli předurčují. Agresory spojuje krutost a touha po moci, po ovládnutí druhých. Ublížování ostatním je pro agresora potěšením.

3.1.2. Typologie iniciátorů šikany

Jak už jsem uvedla v předešlé kapitole, iniciátorů šikany se vyskytuje více typů. Základní typologii poskytuje Kolář (2005), Martínek (2009) tuto typologii rozvíjí.

Prvním typem agresora je hrubý, primitivní a impulzivní jedinec, který má narušený vztah k autoritě. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, cíleně zastrašuje ostatní. Často se vyskytuje agrese a brutalita rodičů, které agresori napodobují. Martínek (2009) doplňuje tuto charakteristiku o jeden faktor – nečitelnost rodiče, vychovatele. Tento rodič či vychovatel chválí či trestá podle nálady, toto chování vyvolává u jedinců nejistotu a napětí.

Druhý typ agresora je jedinec velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný. V očích vyučujících se stává sociometrickou hvězdou třídy. Jeho násilí je cílené a rafinované. Rodina, ze které agresor pochází, uplatňuje tvrdou výchovu, která často hraničí s vojenským drilem.

Třetí typ, agresor srandista, bývá optimistický, dobrodružný, výmluvný jedinec, nepostrádající sebevědomí. Tento oblíbený a vlivný agresor šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Tento jedinec si nepřipouští žádnou zodpovědnost a starosti. Pochází většinou z volnomyšlenkářské rodiny, s bezbřehými a nejasnými hranicemi.

Martínek (2009) doplňuje Koláře (2005) o čtvrtý typ agresora, kterého nazval agresor spouštějící ekonomickou šikanu. Rodina tohoto dítěte preferuje nadbytek materiálních věcí, jejich potomek tak musí být nejlepší za každou cenu, každou novinku musí hned mít, nesmí ve společnosti zaostávat. Dítěti však chybí rodičovský cit. Toto dítě nikdy delší dobu po něčem netouží, hned vše má a tak si nedokáže ničeho vážit. Tedy ani mezilidských vztahů. Majetek tak rozvrství třídu, kde nejvyšší místo v hierarchii má dítě s nejmodernějším mobilem, či značkovým oblečením.

Domnívám se, že Martínek Koláře vhodně doplnil, jelikož v dnešní době majetek skutečně může třídu rozdělovat, zvláště v případech, kdy jsou rozdíly opravdu výrazné. Z typologie vyplývá, že každý agresor pochází z nějakým způsobem odlišného rodinného prostředí, než je obvyklé. Rodina tedy rozhodně jedince významně determinuje.

3.2. Oběť

3.2.1. Vymezení pojmu

Zatímco rozpoznat potenciálního agresora není těžké, poznat potenciální oběť je už složitější. Obecně se tvrdí, že oběť je nějakým způsobem jiná, nezapadající do kolektivu. Většina lidí si při zmínce o oběti šikany představí dítě s handicapem, slabé, tiché a bojácné. Novák, Capponi (1996) uvádí příklad oběti jako malého, slabého potomka přistěhovalců, který poněkud zadržává v řeči. Ovšem tento příklad je doveden do extrémů. Vágnerová (1999) jen doplňuje obecné názory na oběť šikany. Vidí toto dítě jako zpravidla handicapované, tedy tiché, plaché úzkostné, fyzicky slabé a neobratné. Hodnotí jej jako dítě nějakým způsobem nápadného zevnějšku s nízkým sebevědomím. Nesouhlasím s ní v tom, že nepřipouští oběť jinou, než nějakým způsobem odlišnou. Jistě je pravděpodobnější, že se toto dítě obětí šikany stane, ale může jí být i dítě, které se od ostatních tolik neliší.

Obětí se totiž dle Říčana (1995) a Koláře (2005) může stát prakticky kdokoli. Tyto děti neměli dle Říčana (1995) jen dost štěstí. Jako dítě, které přijde jako nové do sehraného kolektivu nebo jedinec, který se stane terčem pro nějakou svoji přednost. Herzog (2009) doplňuje Říčana (1995) a Koláře (2005) tezí, že šikana není individuálním, ale sociálním problémem. „Mnohem důležitější než individuální zvláštnosti jsou dynamika, normy, hodnoty a pravidla skupiny.“ (Herzog, 2009, s. 24).

Podle těchto názorů by bylo možné rozdělit oběti na dva druhy, na oběť typickou a netypickou.

3.2.2. Typologie obětí

I když autoři připouští, že obětí může být v podstatě kterékoliv dítě, častěji se jí stávají opravdu děti odlišné od ostatních.

Typická oběť bývá šikanována opakovaně. Tento jedinec vysílá do okolí dle Martínka (2009) signál slabosti, Kolář (2005) jej popisuje dokonce jako nejslabšího z nejslabších. Neumí skrývat strach a tak dává svoji bojácnost a zranitelnost na odiv. Ve střetu ztrácí hlavu a propadá panice.

Mezi psychické vlastnosti typické oběti patří dle Říčana (1995) plachost a citlivost. Tato oběť má nízké sebevědomí a těžko se zařazuje mezi vrstevníky. Oběť se často stává outsiderem třídy, bývá osamělá a nemá kamarády. Oběti mívají odmítavý vztah k násilí, takže i chlapec, který je velmi silný a robustní, může vystrašit dle Koláře (2005) případné měření sil a náznak agrese. Kolář (2005) zmiňuje jako nepříznivé také specifické poruchy učení (dyslexie apod.) a opožděný duševní vývoj.

Některé oběti jsou nějakým způsobem tělesně odlišné. Lovasová (2006) uvádí například neobratnost, obezitu, či jiný handicap, jako rozštěp. Samozřejmostí je rasová příslušnost.

Dítě sociálně znevýhodněné se také může stát obětí šikany. Domnívám se, že v dnešní době je tento faktor významnější než dříve a tak dítě, které se např. neobléká moderně, je už předem znevýhodněné.

O zvláštním druhu oběti se zmiňuje Říčan. Tento jedinec „provokuje agresi svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Jde o dorážení na ostatní, kteří mohou být i fyzicky zdatnější nebo starší.“ (Říčan, 1995, s. 37). Pro učitele i psychology je těžké těmto dětem porozumět.

Martínek (2009) autory doplňuje o jiný druh oběti – učitelské dítě. Tyto děti bývají nejčastější obětí, zvlášť když dítě jeho rodič osobně učí. Učitelské dítě to nemá jednoduché. Rodič – učitel se dozví o chování svého dítěte „z první ruky“ a spolužáci tomuto dítěti nevěří, že neví, kdy budou zkoušeni či co bude v písemce. Podle jeho spolužáků má výhodu, jeho rodič je na něj však většinou přísnější než na ostatní.

Typické oběti pocházejí dle Říčana (1995) z rodinného prostředí, kde jim nechyběla rodičovská láska a něha. Tyto děti měly úzkostnou matku a nebyly vedeny k samostatnosti. Také se nenaučily prosazovat v dětském kolektivu. Martínek (2009) doplňuje svým tvrzením, že tyto matky záměrně u dětí ubíjí vlastní aktivitu, nic nesmí a tak se už ani o nic nesnaží. Naštěstí se to dá později napravit.

3.3. Riziková konstelace skupiny

Šikana nikdy není pouze záležitostí agresora a oběti. To, jestli se šikana rozvine, závisí na postojích ostatních členů skupiny. Základní otázku vyslovuje Říčan (1995, s. 39). Ptá se: „Na čí straně jsou sympatie třídy?“ Děti jsou vesměs proti agresi na účet sympatického spolužáka. Ovšem když oběti pohrdají a agresor je jim sympatický, mohou agresi schvalovat. Agresoři i oběti jsou dětem méně sympatičtí než ostatní děti. Ty, dle Koláře (2005) vše hodnotí s ohledem na svůj prospěch. „Počáteční pokusy o šikanování se jich nijak nedotknou, nemají soucit a nevnímají utrpení spolužáka.“ (Kolář, 2001, s. 91). Jejich postoje se pohybují podle stupně šikany, od pasivního zastrašeného nesouhlasu přes nezúčastněnost, sympatizování až po aktivní zapojení k šikanování. Londová (2006) popisuje rizikovou konstelaci jako skupinu hierarchicky organizovanou, s tuhou vnější kázní a výskytem většího množství agresivních jedinců.

3.4. Zastánce

Zastáncem je spolužák, který má prosociální citění a smysl pro odpovědnost. Dítě, které se aktivně zastává oběti, zmiňují jako účastníka šikany pouze Říčan, Janošová (2010). Ostatní autoři tento pozitivní prvek ve třídě neuvádějí. Podle mého názoru je to však chyba, vždyť zastánce aktivně pomáhá v boji proti šikaně ve třídě, a čím je zde těchto jedinců více, tím je i třída vůči šikaně odolnější. Tito jedinci jsou ve třídě oblíbení a vlivní, jsou ochotni pomáhat ostatním spolužákům.

„Jedinců, kteří se dovedou zastat druhých, je sice v běžné dětské skupině menšina, ale nejsou zase žádnou vzácností, zvláště mezi dívkami.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 64).

3.5. Pedagog účastníkem šikany

Osobnost pedagoga považují při školní šikaně za velmi důležitý faktor. Dle Koláře (2005) i Říčana (1995) je pozitivní, že někteří učitelé o šikaně ochotně diskutují a uvědomují si význam jejího přehlížení. Značná část však takový postoj nemá. Dle Říčana (1995) zauímají pedagogové k šikaně často pasivní a vyhýbavý postoj. Necháávají na dětech, ať si to vyřídí mezi sebou. Toto řešení je u běžných sporů správné, v případě šikany to však zcela jistě neplatí.

Šikanu mohou dle Koláře (2005) a Říčana (1995) pedagogové nevědomky podporovat. Příkladem mohou být ti, kteří si své povolání zvolili z pochybných důvodů, jako např. kvůli potřebě moci, potřebě cítit se nadřazení a tím mít možnost své žáky ovládat, přikazovat jim a manipulovat s nimi. Tato motivace může být dle Koláře (2005) dokonce totožná s motivací iniciátora šikany. Říčan (1995) parafrázuje Tattuma, který mluví o skryté, možná bezděčné sympatii s agresory, dokonce zmiňuje i učitelův možný obdiv k násilí.

Nevyzrálost osobnosti pedagoga, kdy není schopen vytvořit ve třídě atmosféru náklonnosti, vcítění, soucitu a porozumění, nejsou schopni vidět trápení slabých žáků, je také dle Koláře (2005) nepřímá podpora šikany. Říčan a Janošová (2010) důrazně varují učitele před kritizováním, třeba i oprávněným, ostrakizovaného žáka. Zvláště když používá ironii, která může přejít v posměch celé třídy.

Říčan a Janošová (2010) dále upozorňují na těžkosti učitelské profese. Metodický pokyn MŠMT o šikaně totiž ukládá učiteli odpovědnost, kdy učitel musí šikanu vyřešit, jinak může být potrestán. V tomto dokumentu je však její definice velmi široká a trestat každou pomluvu je přinejmenším velmi obtížné.

Učitelé také vidí oběť často jako nesympatickou osobu, problémového žáka. „Bezděčně nebo i vědomě může učitel sdílet averzi a pohrdání dětského kolektivu k obětí, snaží se dětem zavděčit a nedokáže tento svůj postoj korigovat.“ (Říčan, 2010, s. 67). Šikanu nechce brát na vědomí a je ochoten brát vážně jen její viditelné následky (zranění, hmotné škody).

3.6. Šikana a rodiče

Rodiče žáků si většinou nepřipouštějí možnost, že by se jejich dítě stalo účastníkem šikany, ať už agresorem nebo obětí. O tom, zda se dítě stane obětí, případně agresorem, rozhoduje často právě rodinné prostředí dítěte a jeho výchova.

Častěji se o šikaně dovídají rodiče oběti. Kolář (2005) uvádí, že v prvních stádiích šikany se, i přes vyhrožování, rodičům se svým trápením svěří. Jak uvádí Říčan (1995), jsou v některých případech příznaky tak zřejmé, že se rodiče sami dovítí, že jde o šikanu. Rodiče by neměli své dítě zklamat. Kolář (2005) a Holeček (1997) radí rodičům dítěti naslouchat, projevovat citovou podporu a brát všechno, co dítě říká, vážně. Důležité je stát pevně za dítětem. Bohužel mnoho rodičů toto zjištění zcela zaskočí a jejich reakce je nevhodná. Někteří rodiče dle Koláře (2005) a Říčana (1995) obviní dítě, že si za to může samo. „Děti rodiče často prosí, aby nezasahovali, aby ve škole nic neoznámili – a ti jim často vyhoví. Buďto nevěří, že učitelé jsou ochotni a schopni účinně zasáhnout na ochranu jejich dítěte, nebo si myslí, že šikana prostě patří k dětství.“ (Říčan, 1995, s. 42). Holeček (1997) důrazně upozorňuje, že právě oznámení jakéhokoliv podezření z šikany je nutné ihned škole oznámit.

Říčan a Janošová (2010) vyzdvihují reakce některých rodičů obětí, kteří reagují správně. „Nejednou jsou však nepohodlní, když se škola snaží problém „zamést pod koberec“ nebo když se dožadují náhrady za způsobenou škodu, majetkovou i psychickou.“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 70). Pokud jsou rodiče s postupem školy nespokojeni, radí Holeček (1997), jednat se zřizovatelem školy, případně zaslat písemnou stížnost na příslušný úřad či Českou školní inspekci.

Rodiče agresora se často o šikaně nedoví. Říčan a Janošová (2010) pochybují o tom, že by se agresor doma chlubil, že šikanuje jiné děti. Kolář (2005) zastává názor, že rodiče agresorů zásadně popírají, že by jejich dítě bylo schopno mučit spolužáka a libovat si v tom. Nepřijímají ani výsledky vyšetřování a chrání své dítě všemi prostředky. Kolář (2005) se shoduje v názoru s Říčanem a Janošovou (2010), že rodiče často zlehčují šikanování jako klukovinu, výjimkou není ani svalování viny na oběť. Někdy rodiče dle Říčana a Janošové (2010) reagují jiným způsobem. Výjimkou není seřezání dítěte, což agresivitu ještě více podpoří. Někteří své dítě ocení, že se ve světě neztratí, a že má ostré lokty. Jestliže jsou rodiče agresora vlivní lidé, mohou považovat chování svého dítěte jako trénink pro nadřazenou roli bossů, kterou budou jednou samy hrát ve společnosti. Také dítě významných sponzorů školy, které má dojem, že je nedotknutelné, může být agresorem. Říčan, Janošová (2010) popisují reakci jeho rodičů jako arogantní, kdy na obhajobu svého dítěte jsou schopni uvést opravdu cokoli.

II EMPIRICKÁ ČÁST

1. Obsah a cíle výzkumu

Šikana na základních školách představuje v současné době velmi aktuální téma. Téma je stále více medializované, dokonce se objevuje i v předvolebních programech některých politických stran. Z odborné literatury jasně vyplývá, že šikana se na základních školách objevuje velmi často a dokazují to i mnohé výzkumy. Herzog (2009) zmiňuje výzkum, který probíhal v září 2001 na území celé České republiky. Výzkum proběhl na 66 školách a oslovil více než šest tisíc žáků. „Vyšlo najevo, že na druhém stupni základních škol je šikanováno 41% žáků.“ (Herzog, 2009, s. 23).

Cílem výzkumu je zjistit, jaké mají zkušenosti se šikanou žáci druhého stupně základní školy.

1.1. Stanovování výzkumných otázek

Hlavní výzkumná otázka zní:

Jaké mají žáci druhého stupně určité základní školy zkušenosti se šikanou?

Dílčí výzkumné otázky zní:

Objevuje se na určité základní škole šikana? Případně jakého druhu.

Jaké pohlaví při setkání se se šikanou jako svědek projevuje větší lhostejnost?

Jak žák v roli oběti reaguje, objevuje se nějaký rozdíl v reakci mezi pohlavími?

Jakou volí agresori na určité základní škole strategii šikanování?

1.2. Operacionalizace pojmů

Ve výzkumu pracuji s následujícími pojmy:

Šikana – fyzické, psychické či kombinované ponižování a týrání žáka nebo žáků, prostřednictvím agrese a manipulace, toto násilně ponižující chování se často děje opakovaně.

Druhy šikany – Kolář (2005, str. 32) tabulka klasifikace typů šikany uvedená v teoretické části, budu zkoumat, zda se objevuje šikana fyzická nebo verbální, aktivní nebo pasivní, přímá či nepřímá

Strategie šikanování – kolik agresorů ubližuje jedné oběti, kde se toto zlo odehrává, existuje nějaká souvislost mezi pohlavím agresora a oběti

Reakce oběti – zda se oběť někomu svěří, případně komu, pokusí se bránit

Agresor – krutý jedinec, toužící po moci, pro kterého je ubližování ostatním potěšením

Oběť – jedinec, který je fyzicky, psychicky či kombinovaně ponižován a nemůže nebo se neumí bránit

2. Zvolená metoda

Jako metodu svého výzkumného šetření jsem zvolila dotazník. Předlohou mého dotazníku byl standardizovaný Depistážní dotazník II Koláře (2005). Dotazníkové položky jsem částečně upravila a použila širší škálu odpovědí, abych dostala jemnější obraz o názorech respondentů. Dotazník byl dále doplněn o vlastní položky, které byly použity vzhledem ke stanoveným cílům výzkumu.

Dotazník byl anonymní. Finální podoba dotazníku obsahovala položky otevřené, uzavřené, polouzavřené a škálové. Dotazník obsahoval celkem 20 položek. Na 12 z nich odpovídali všichni respondenti, na zbylých 8 pouze respondenti, kteří byli nebo jsou obětí šikany.

Struktura dotazníku byla obvyklá. Gavora (2000) popisuje tři části dotazníku, vstupní část, vlastní otázky a na konci poděkování respondentovi za spolupráci. I já jsem využila této struktury. Dotazník byl tedy rozdělen do tří oblastí, na začátku žádám respondenty o identifikační údaje, dále následují samotné dotazníkové položky a na konci dotazníku nechybí již zmíněné poděkování.

Samotný dotazník přikládám jako Přílohu č. 1.

3. Výzkumný soubor

Výběrový soubor respondentů tvořili žáci 7. a 8. ročníků ZŠ Kuldova v Brně Židenicích. Výzkumného šetření se zúčastnily celkem čtyři třídy, dvě sedmé a dvě osmé. Celkem odpovídalo 74 žáků, 32 dívek a 42 chlapců, ve věku dvanáct až patnáct let. Návratnost dotazníků byla stoprocentní, ale dva jsem musela bohužel vyřadit pro jejich nepoužitelnost. Vyhodnocovala jsem tedy 97,2% dotazníků.

ZŠ Kuldova nabízí rodinné prostředí malé školy, která je moderně vybavena. Škola má celkem 13 tříd a navštěvuje ji 304 žáků. V šestém ročníku se otevírají výběrové třídy pro žáky s hlubším zájmem o matematiku a informatiku, kam se hlásí děti i z jiných základních škol. Na této škole není zjištěn vysoký počet problémových žáků.

Výběr vzorku byl záměrný. Rozhodovaly mé možnosti jako výzkumníka a ochota základní školy se výzkumu zúčastnit.

4. Průběh výzkumu

Přibližně měsíc před samotným výzkumem jsem vybírala školu, na které bych výzkumné šetření provedla. Výzkum nakonec probíhal na ZŠ Kuldova v Brně Židenicích.

Před samotným výzkumem byl nutný souhlas rodičů respondentů s účastí jejich dětí na výzkumném šetření. Vytvořila jsem tedy informace o šetření pro rodiče, kde jsem napsala, pro jaké potřeby bude výzkum realizován a jaké jsou jeho cíle. Rodiče jsem upozornila, že získaná data nebudou vztahována k žádné konkrétní osobě a že nebudou nijak zneužita. Všichni rodiče se zkoumáním souhlasili.

Sběr dat se konal 8. 4. 2010 ve vyučovacích hodinách za přítomnosti metodičky prevence sociálně patologických jevů. Dotazníky jsem rozdala osobně, dětem jsem vysvětlila, pro jaké účely bude šetření sloužit, zdůraznila jsem jejich anonymitu a poprosila o pravdivé odpovědi. Svojí přítomností jsem se snažila docílit větší motivace respondentů spolupracovat. Respondenti měli možnost se mě na cokoliv zeptat. Jelikož na vyplnění dotazníku neměli žáci daný žádný časový limit, mohli pracovat každý podle svého tempa a zamyslet se nad jednotlivými položkami. Po vyplnění jsem dotazníky osobně vybrala, abych docílila co nejvyšší návratnosti.

Následně jsem získaná data zaznamenala do matice programu Microsoft Excel, a data jsem pomocí deskriptivní statistiky vyhodnocovala. Poté jsem zvláště, vzhledem k výzkumným otázkám, vyhodnocovala odpovědi dívek a chlapců, jelikož mé dílčí výzkumné otázky jsou často zaměřené na rozdílnost pohlaví. Nezapomněla jsem respondenty vyhodnotit jako celek.

5. Interpretace a analýza dat

Dotazníková položka zjišťující spokojenost žáků ve třídě se zaměřila na to, jak se respondenti cítí mezi svými spolužáky a do jaké míry jsou spokojeni v kolektivu. Jelikož šikana není nikdy záležitostí pouze agresora a oběti, jsou tato data pro výzkum důležitá. Respondenti známkovali klima třídy tak jako ve škole, tedy od jedničky do pětky.

Jsi v současné době rád v této třídě se svými spolužáky?

Tabulka č. 1 Spokojenost žáků ve třídě

Spokojenost ve třídě	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost
1	32,3%	10	29,3%	12	30,6%	22
2	38,7%	12	56,1%	23	48,6%	35
3	22,6%	7	12,2%	5	16,7%	12
4	6,5%	2	0%	0	2,8%	2
5	0%	0	2,4%	1	1,4%	1

Nejvíce respondentů oznámkovalo svoji spokojenost ve třídě známkou 1 nebo 2, což hodnotím jako pozitivní. Dvě dívky hodnotily situaci ve třídě známkou 4 a jeden chlapec dokonce známkou 5. Jako zajímavé zjištění považuji skutečnost, že všichni tři respondenti jsou žáky stejné třídy, a to 8.A. Chlapec, který hodnotil třídu známkou 5 a jedna z dívek hodnotících známkou 4, jsou nebo byli obětí šikany. Je tedy zcela zřejmé, z jakých důvodů se ve své třídě necítí dobře.

V následující položce jsem se ptala, zda mají respondenti ve třídě dobrého kamaráda. Jestliže odpověděli ne, měli dále na výběr ze dvou možností – zda mají přítele aspoň v jiné třídě této školy nebo jestli jsou v době vyučování a přestávek bez dobrého kamaráda. Oběti může být dle odborné literatury dítě, které je izolované, tedy které nemá ve třídě ani ve škole člověka sdílejícího s ním strasti i radosti, tedy přítele.

Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Tabulka č. 2 Přítomnost dobrého kamaráda ve třídě či škole

	Dívky		Chlapci		Celkem	
	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost
Ano, ve třídě	93,5%	29	85,4%	35	88,9%	64
V jiné třídě	3,2%	1	7,3%	3	5,6%	4
Nemá	3,2%	1	7,3%	3	5,6%	4

Zjistila jsem, že 94,5% žáků má ve své škole blízkého kamaráda. Tři chlapci a jedna dívka, tedy 5,6% respondentů na škole kamaráda postrádá. Tím jsou rozhodně v nevýhodné pozici, a tudíž ve škole nejsou spokojeni a necítí se dobře.

Následující položky byly zaměřené na šikanu. Ptala jsem se, zda byli respondenti jejími svědky a jaké k ní mají postoje. Zjišťovala jsem, jak by řešili případnou šikanu páchanou na vlastní osobě, jaké mají postoje k agresorovi. Dále mě zajímalo, jestli se mají žáci komu svěřit, tedy kde by hledali pomoc a útěchu.

V další položce jsem se ptala, zda byli respondenti svědky opakovaného ubližování spolužákovi jinými spolužáky ze třídy nebo školy.

Byl/a jsi svědkem toho, že bylo opakovaně ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze třídy nebo ze školy? Tedy tomu stejnému člověku bylo opakovaně ubližováno?

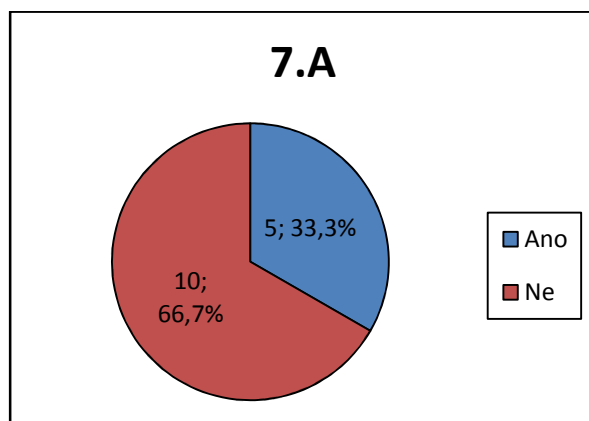
Tabulka č. 3 Respondent jako svědek šikany

Respondent jako svědek šikany	Procenta	Četnost
Ano	48,6%	35
Ne	51,4%	37

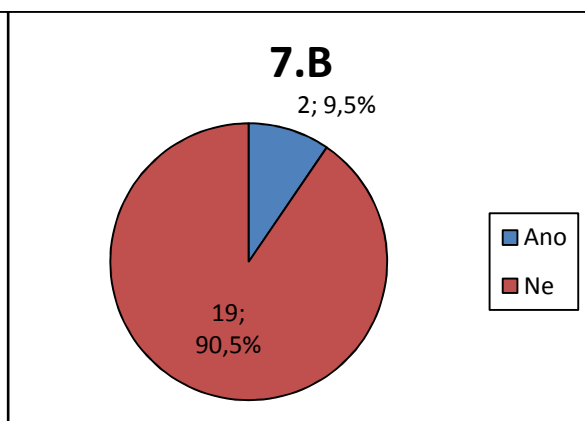
Z této tabulky vyplývá, že 48,6% respondentů bylo svědky opakovaného ubližování. Pro zajímavost uvádím grafy jednotlivých tříd, protože odpovědi se napříč třídami výrazně lišily. Ve třídě 8.B odpověděl jen jeden respondent, že se svědkem šikany ve třídě nebo ve škole nikdy nestal. Ve třídě 7.B se svědky šikany stali jen dva respondenti. Celkově v osmých ročnících na této základní škole je se šikanou větší problém než v ročnících sedmých. Grafy č. 1 až č. 4 data přehledně zobrazují.

Grafy č. 1 – 4 Rozložení svědků šikany dle tříd, zobrazuje četnost odpovědí

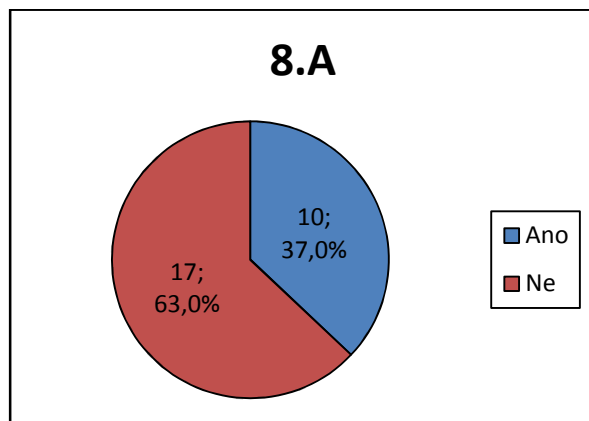
Graf č. 1

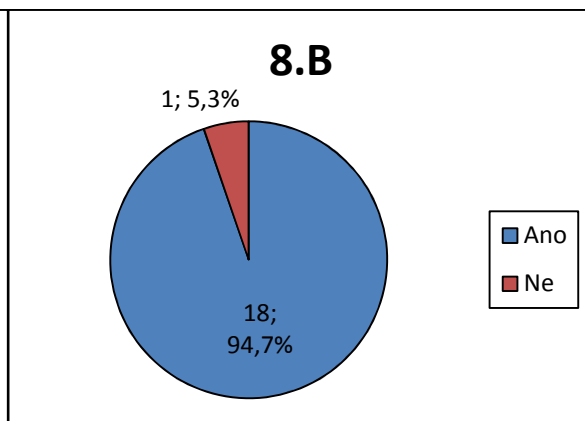
Graf č. 2

Graf č. 3

Graf č. 4

Četnost; Procenta

Respondenti, kteří na tuto položku odpověděli ano (tj. 32 = 100% v tabulce), měli dále podtrhnout, čeho všeho byli svědky. Mohli tedy podtrhnout více možností. Data jsou znázorněna v tabulce.

Tabulka č. 4 Způsoby ubližování, kterého byli respondenti svědky

Způsob ubližování	Procenta	Četnost
Ignorování	34,3%	11
Posměch	96,8%	31
Pomluvy	75%	24
Ponižování	81,3%	26
Nadávky	87,5%	28
Bití	12,5%	4
Fackování	21,9%	7
Kopání	6,3%	2
Rány pěstí	3,1%	1
Vyhrožování	21,9%	7
Urážení rodičů	25%	8
Vysmívání se	75%	24
Zabavování peněz	9,4%	3
Ničení oblečení	6,3%	2
Ničení věcí	18,8%	6
Zabavování svačiny	9,4%	3
Braní jeho věcí	50%	16
Neodpovídání na pozdrav	40,6%	13
Jinak	3,1%	1

Jinak – poštuchování

Nejčastěji byli respondenti svědky posměchu, nadávek, ponižování a pomluv, tedy šikany verbální aktivní přímé i nepřímé. Relativně často žáci zmiňovali i fyzické ubližování, sedmkrát zaznělo fackování, čtyřikrát bití a dvakrát kopání. Šestkrát respondenti uvedli ničení věcí, dvakrát ničení oblečení a braní věcí oběti potvrdilo dokonce šestnáct respondentů.

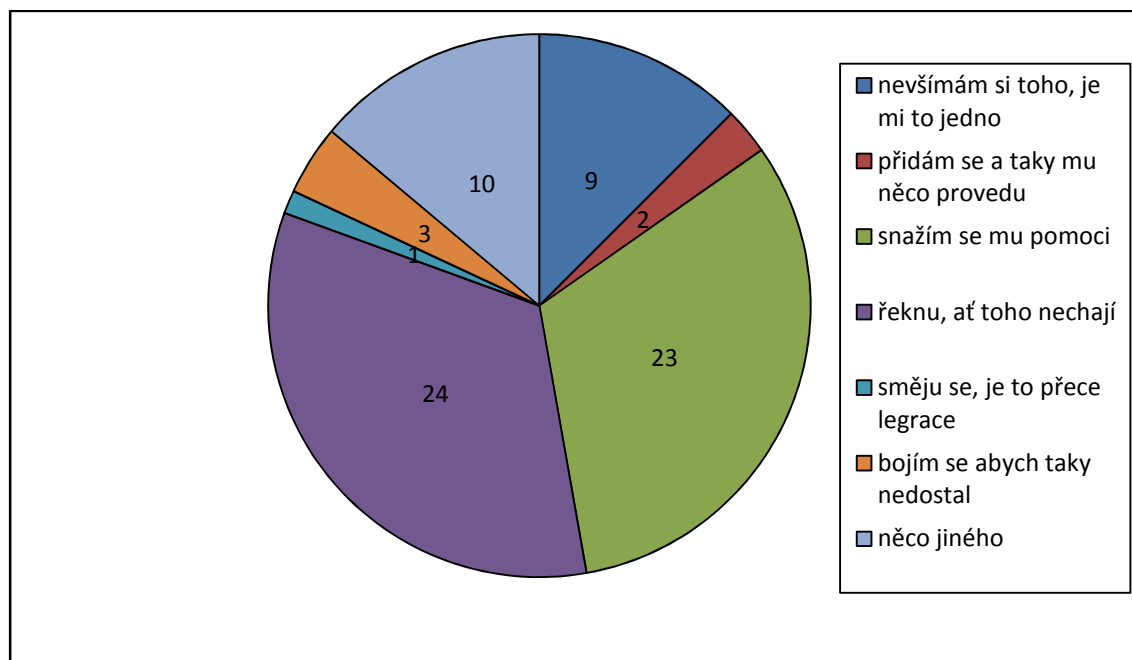
Součástí této položky byla podotázka na pohlaví oběti a agresora/agresorů. Nejčastěji respondenti volili možnost, že obětí se stal chlapec a agresory byli taktéž chlapci, tato odpověď zazněla dvacetosmkrát, ve dvou případech je ubližováno dívce chlapci, ve třech případech dívce ubližují dívky a třikrát respondenti uvedli, že bylo chlapci ubližováno chlapci i dívkami současně.

Položkou č. 4 jsem se snažila zjistit, jak respondenti reagují, když jsou svědky šikany páchané na jejich spolužákovi nebo spolužačce. Předpokládala jsem, že dívky budou méně lhostejné než chlapci a tento předpoklad se také potvrdil. Devět hochů odpovědělo, že si toho nevšimají a je jim to jedno. Tímto způsobem neodpověděla ani jedna dívka. Nejčastěji respondenti odpovídali, že řeknou, ať toho nechají. *Snažím se mu pomoci*, bylo druhou

nejčastější odpovědí, ztrhlo ji dvacet tři respondentů. Dva respondenti, chlapec a dívka, by se přidali, a taky by oběti něco provedli. Údaje jsem zaznamenala do grafů podle četností odpovědí. Respondenti, kteří si nevybrali z nabízených možností, napsali nejčastěji, že by to někomu nahlásili (v šesti případech), podle okolností by se rozhodli tři respondenti a jeden chlapec by agresora zbil. Graf č. 5 zobrazuje četnost odpovědí celkem, grafy č. 6 a 7 zobrazují rozložení odpovědí podle pohlaví.

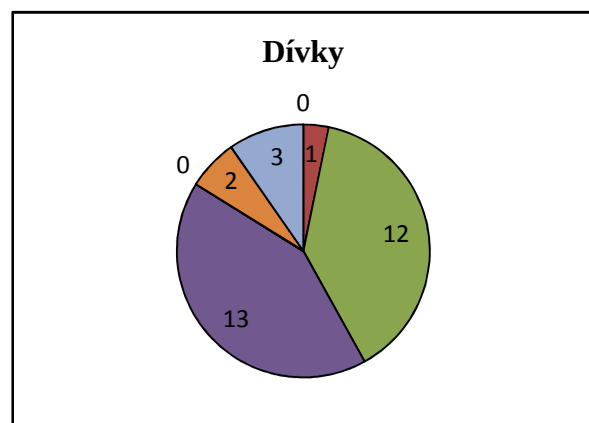
Co uděláš, když vidíš, že někdo opakovaně ubližuje tvému spolužákovi/spolužačce?

Graf č. 5 Reakce svědka šikany, zobrazuje četnost odpovědí

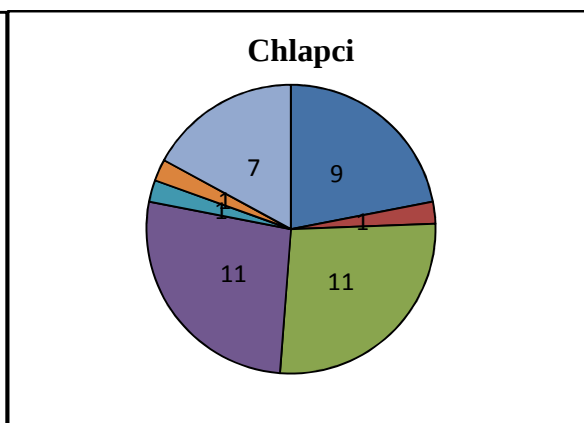

Graf č. 6 – 7 Reakce svědka šikany dle pohlaví, zobrazuje četnost odpovědí

Graf č. 6

Graf č. 7

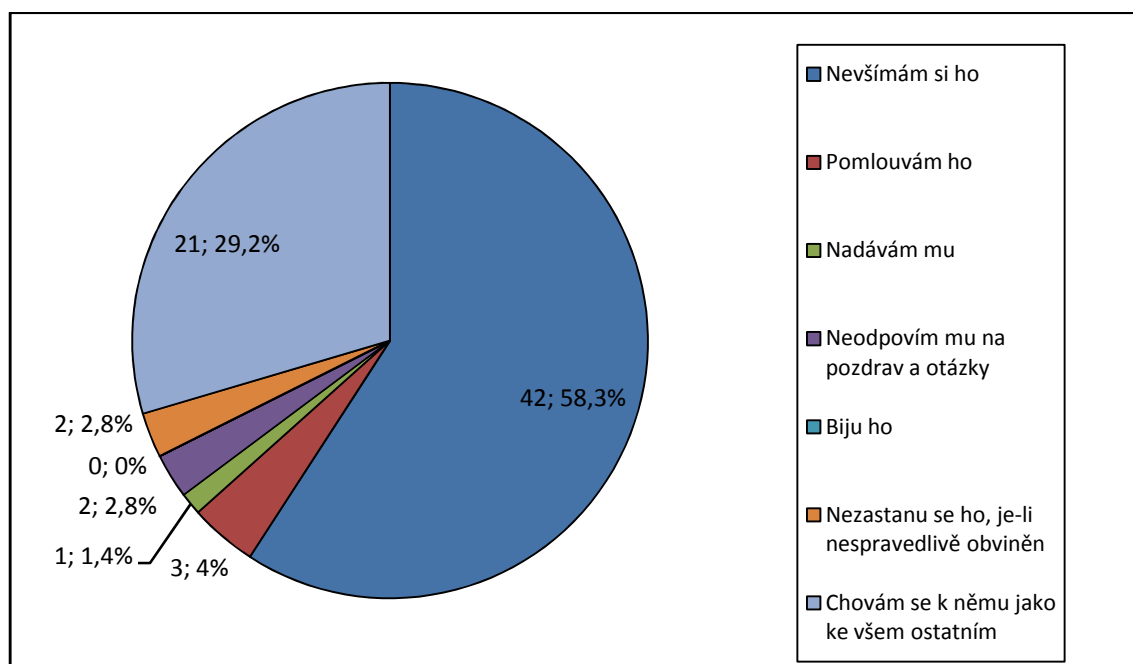

Z grafů č. 6 a 7 vyplývá, že dívky se chovají méně lhostejně než chlapci. Většina dívek by se snažila oběti aktivně pomoci, u chlapců by to bylo sice také nemalé procento, ale přece jen mnozí z nich by si ubližování raději nevšíмали. Tento výsledek je v souladu s teorií zastánce, kterou uvádím v teoretické části práce. Tím bývají, dle odborné literatury, častěji dívky.

V následující položce jsem se dětí ptala, jak se chovají ke spolužákovi, který je jim nesympatický. Jeden respondent neodpověděl, odpovídalo tedy 71 žáků. 42 respondentů si nesympatické osoby nevšímá, 21 respondentů se k této osobě chová jako ke všem ostatním. Zbylé odpovědi se objevovaly pouze ojediněle. Možnost *biju ji* nezvolil ani jeden respondent, což je pozitivním zjištěním.

Jak se chováš ke spolužákovi/spolužačce, který/á je ti nesympatický/á?

Graf č. 8 Způsob chování k nesympatickému spolužákovi, četnost odpovědí

Četnost; Procenta

Následující položky byly zaměřeny na svěřování se žáků s problémy se šikanou. V položkách 6 až 9 zjišťuji, zda by se respondenti, v případě, že by se oni sami stali oběťmi šikany, někomu svěřili a případně komu. Předpokládala jsem, že dívky by se svěřily se svými problémy častěji než chlapci, a ve výsledku se to také ukázalo. Jako pozitivní shledávám, že celých 75%, tedy 54 žáků, odpovědělo na tuto otázku kladně. Určitě by se nesvěřila 1 dívka a 4 chlapci.

Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, řekl bys to někomu?

Tabulka č. 5 Svěření se žáka se šikanou

	Určitě ano		Spíše ano		Spíše ne		Určitě ne		Nevím	
	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost
Dívky	48,4%	15	35,5%	11	3,2%	1	3,2%	1	9,7%	3
Chlapci	51,2%	21	17,1%	7	7,3%	3	9,8%	4	14,6%	6
Celkem	50%	36	25%	18	5,6%	4	6,9%	5	12,5%	9

V následující otázce se ptám, zda žáci považují za dobrý nápad požádat o pomoc učitele. Příliš kladných odpovědí jsem neočekávala, o to více mě výsledky překvapily. Na ZŠ Kuldova mají žáci k učitelům důvěru, zejména pak k metodičce prevence sociálně patologických jevů, kterou mnozí uvádějí i v položce č. 9. Dvě dívky na tuto otázku neodpověděly.

Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, myslíš, že by byl dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

Tabulka č. 6 Zda žáci považují za dobrý nápad požádat o pomoc učitele

	Určitě ano		Spíše ano		Spíše ne		Určitě ne		Nevím	
	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnou
Dívky	22,6%	7	45,2%	14	19,4%	6	3,2%	1	6,5%	2
Chlapci	36,6%	15	26,8%	11	9,8%	4	12,2%	5	14,6%	5
Celkem	30,6%	22	34,7%	25	13,9%	10	8,3%	6	11,1%	7

Následující tabulka uvádí, kolik dětí by se s případnou šikanou svěřilo rodičům. Ti by měli být svým dětem největší oporou. Jak uvádím v teoretické části, v počátečních stádiích šikany se děti často se svým trápením rodičům svěřují, a to i přes výhrůžky agresora. Vyplývá to i z níže uvedené tabulky.

Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, řekl bys to rodičům?

Tabulka č. 7 Svěření se se šikanou rodičům

	Určitě ano		Spíše ano		Spíše ne		Určitě ne		Nevím	
	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost	Procenta	Četnost
Dívky	38,7%	12	32,3%	10	6,5%	2	16,1%	5	6,5%	2
Chlapci	46,3%	19	29,3%	12	12,2%	5	12,2%	5	0%	0
Celkem	43,1%	31	30,6%	22	9,7%	7	13,9%	10	2,8%	2

Položka č. 9 shrnuje otázky týkající se svěřování se s případnou šikanou. Respondenti se zamýšleli nad tím, kdo by jim v roli oběti šikany mohl nejvíce pomoci a jakým způsobem. Nejčastější odpovědi byli rodiče, kamarádi a učitelé. Respondenti navrhuji jako pomoc při řešení problému příchod rodičů do školy, potrestání nebo domluvení agresorovi učitelem, zavolání policie i zmlácení agresora s pomocí svých kamarádů. Odpovědi dívek navíc obsahovaly i tvrzení, že by jim pomohla psychická pomoc, utěšení a už jen samotné svěření se s problémem. Samozřejmě i dívky by chtěly problém vyřešit a např. poslat rodiče do školy, ale zatímco chlapci ve svěření se vidí prostředek ke změně, pro dívky je už samotné svěření se pomoc.

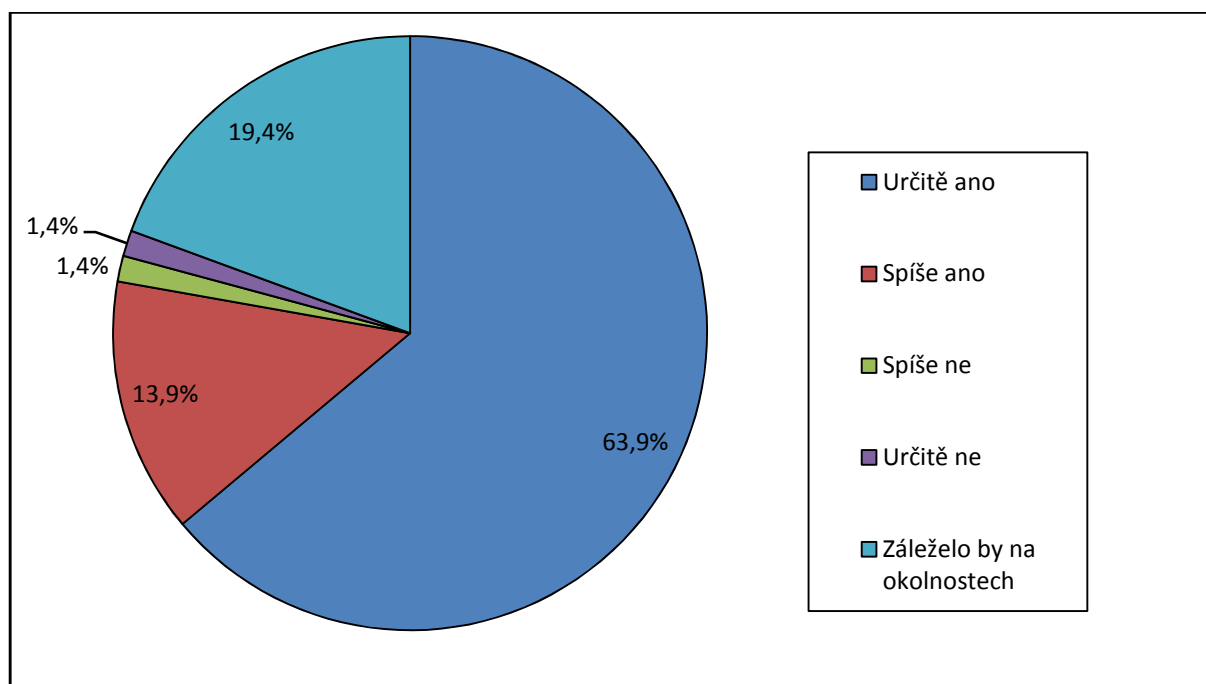
Někteří respondenti dokonce jmenovali učitelku, které by bylo nejlepší se s trápením svěřit. Byla jí zdejší metodička prevence sociálně patologických jevů. K ní tedy mají žáci důvěru a vědí, že ona umí a chce tyto problémy řešit.

Malá část respondentů by se nesvěřila nikomu, někteří chlapci zase vedli „silné řeči“ a odpovídali, že jim by se nic podobného nikdy nemohlo stát.

Dále mě zajímalo, zda by se respondenti zkusili při šikaně bránit. Jejich odpovědi jsem zaznamenala do následujícího grafu č. 9. Většina respondentů odpověděla kladně, 46 respondentů odpovědělo určitě ano a deset respondentů odpovědělo spíše ano. Celkem čtrnáct respondentů by se rozhodovalo podle dalších okolností. Dvě dívky odpověděly záporně. Domnívala jsem se, že respondentů, kteří se nepokusí bránit, nebude mnoho a mé předpoklady se také potvrdily.

Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, zkusil by ses bránit?

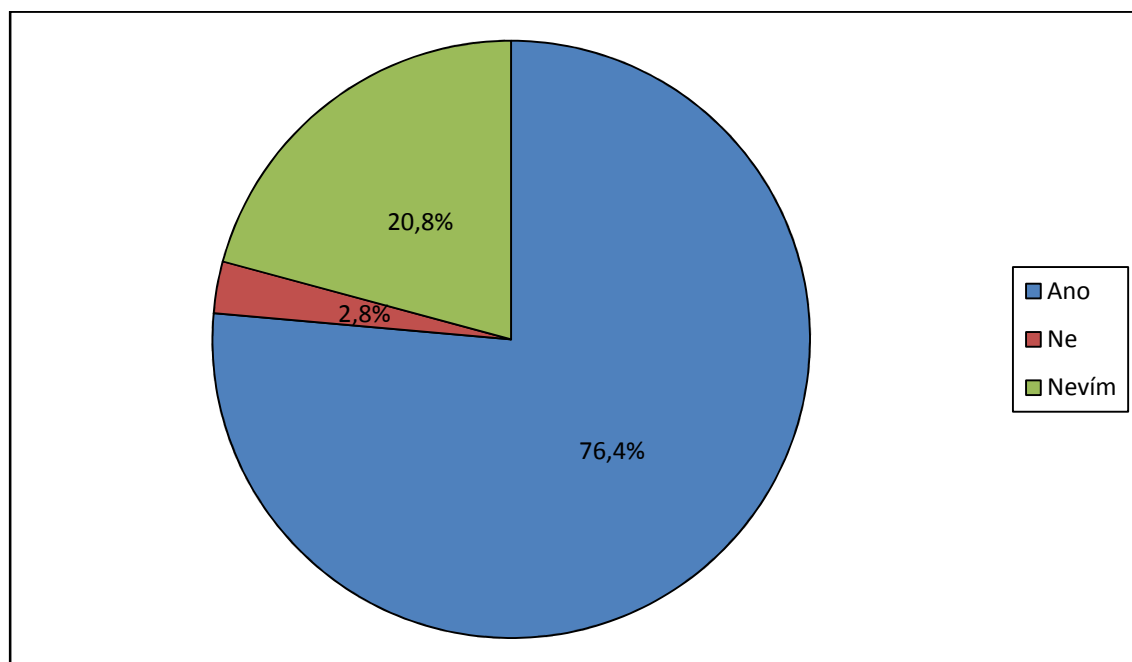
Graf č. 9 Odhodlání respondentů se šikaně bránit

Zjišťovala jsem, jaký postoj respondenti zaujmají k osobě, která ve škole někomu ubližuje. Tuto informaci jsem pokryla položkou zjišťující, zda má být potrestán někdo, kdo ve škole ubližuje jinému. I když valná většina, tedy 55 respondentů, na tuto otázku odpovědělo ano, zarazilo mě, že patnáct žáků odpovědělo, že neví. Toto číslo mi připadá poměrně vysoké. Dva chlapci odpověděli, že tento jedinec potrestán být nemá. Žáci, kteří neodpověděli ano, s největší pravděpodobností šikanu neodsuzují, nebo ji nepovažují za problém. Je to možná způsobeno tím, že agresor může být oblíbeným spolužákem, zatímco oběť často nezapadá do kolektivu a oblíbená není. Data znázorňuje následující graf č. 10.

Myslíš si, že by měl být ve škole potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?

Graf č. 10 Názory na potrestání iniciátora šikany ve škole

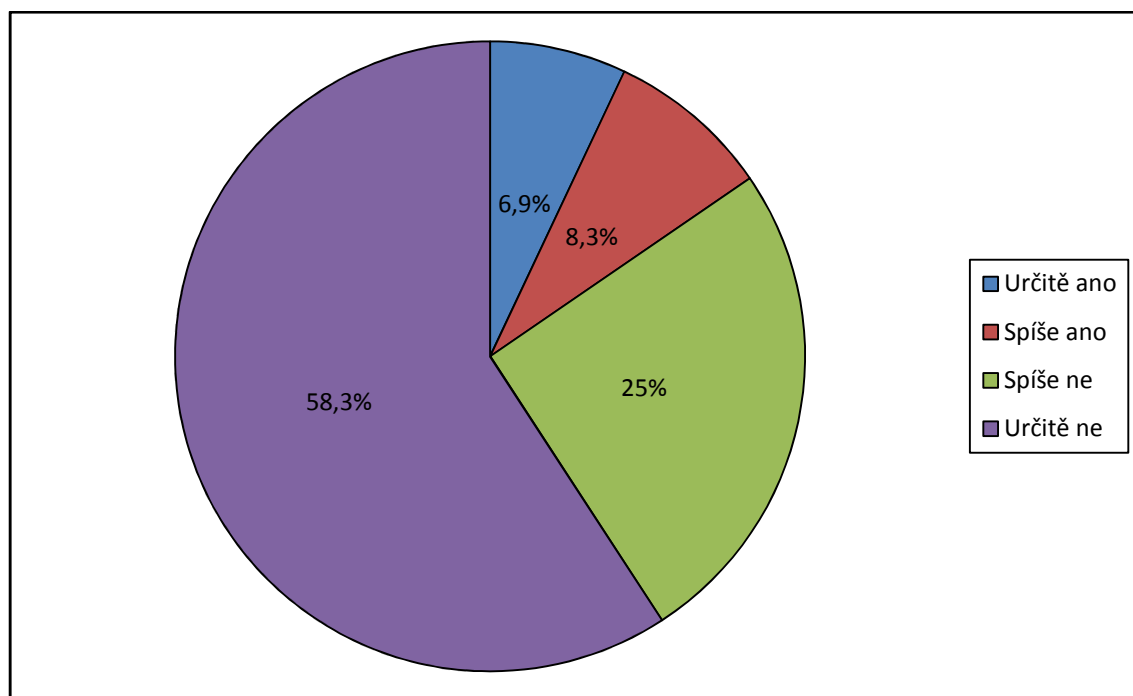
Jestliže respondenti odpověděli na tuto otázku kladně, pokračovali podotázkou, kdy jsem se ptala, kdo by ho měl ve škole potrestat a jak. Nejčastější odpovědí bylo potrestání učitelem, dále vedením školy, malé procento navrhovalo potrestání ostatními žáky. Nejčastěji žáci navrhovali jako trest zhoršenou známku z chování. Dále následovala důtka, zavolání rodičům agresora a vyhození ze školy. Dva respondenti uvedli, jako potrestání učitelem, fyzický trest. Tři respondenti, kteří napsali, že by agresora měli potrestat ostatní žáci, navrhovali všichni jako trest, zbití dotyčného.

Následující položky jsou zaměřené na oběť šikany. Položka č. 12 je filtrem. Dělí respondenty podle toho, zda byli nebo jsou v současné době obětí šikany. Pro respondenty, kteří obětí šikany ve škole nikdy nebyli, touto položkou dotazník končí.

Na tuto položku odpovědělo kladně 11 respondentů. Jeden respondent, který odpověděl spíše ne, také v dotazníku pokračoval, takže jeho odpověď také považuji za kladnou. Jeden respondent neodpověděl. Obětí šikany v sedmých a osmých ročnících je nebo bylo tedy na této škole přibližně 15,3% (11 respondentů, kteří odpověděli kladně). Záporně odpovědělo 83,3% respondentů. Nejvíce mě v této položce překvapily dívky, které odpověděly kladně dokonce častěji než chlapci. Dotazovaných dívek bylo 31 a ubližováno bylo sedmi, tedy 22,5%. Dotazovaných chlapců bylo 41 a ubližováno bylo čtyřem, Určitě nebylo ubližováno 58,3% dotazovaných.

Ubližoval nebo ubližuje opakovaně některý spolužák/spolužačka ze třídy nebo ze školy tobě?

Graf č. 11 Respondent v roli oběti šikany¹

Žáci, kteří odpověděli kladně, tedy že jim bylo nebo je opakovaně ubližováno některým spolužákem nebo spolužačkou ze třídy nebo ze školy, měli podtrhnout, podobně jako v otázce č. 3, co všechno se jim stalo. Mohli tedy vybrat více možností.

¹ Graf zobrazuje rozložení odpovědí v procentech, jeden respondent, který byl nebo je obětí šikany a v dotazníku dále pokračoval, odpověděl na tuto otázku spíše ne a je tedy v grafu zobrazen podle své odpovědi.

Tabulka č. 8 Způsob ubližování obětím šikany

Způsob ubližování	Dívky	Chlapci	Celkem	
	Četnost	Četnost	Četnost	Procenta
Ignorování	1	2	3	25%
Posměch	5	1	6	50%
Pomluvy	5	0	5	41,7%
Ponižování	5	3	8	66,7%
Nadávky	4	2	6	50%
Bití	0	0	0	0%
Fackování	1	1	2	16,7%
Kopání	0	0	0	0%
Rány pěstí	0	0	0	0%
Vyhrožování	0	0	0	0%
Urážení rodičů	1	1	2	16,7%
Vysmívání se	3	1	4	33,3%
Zabavování peněz	0	0	0	0%
Ničení oblečení	0	0	0	0%
Ničení učebnic	0	1	1	8,3%
Zabavování svačiny	0	0	0	0%
Plivání do bot	0	0	0	0%
Braní tvých věcí	2	1	3	25%
Jinak? Jak?	1	0	1	8,3%

Dívkám je ubližováno spíše psychicky, jedná se tedy o šikanu verbální aktivní přímou i nepřímou, ale objevuje se i šikana fyzicky aktivní nepřímá. U chlapců se také objevuje šikana verbální aktivní přímá i nepřímá, fyzicky aktivní nepřímá. Takže podobně jako u děvčat. Největší rozdíl mezi chlapci a dívkami vidím v pomlouvání, které se objevuje výhradně u děvčat, což se dalo předpokládat. Jedna dívka, které bylo ubližováno jinak, uvedla braní jejích věcí. Nejčastěji respondenti uváděli ponižování, posměch, nadávky a pomluvy. U chlapců jsem předpokládala, že se bude častěji vyskytovat fyzické ubližování, mé předpoklady se ale nenaplnily.

Na otázku, jak často bylo obětím ubližováno, odpovědělo pouze jedenáct respondentů. Nejčastěji odpovídali téměř každý týden. Celkem šesti respondentům je ubližováno takhle často.

Tabulka č. 9 Jak často je obětím ubližováno

	Dívky	Chlapci	Celkem	
	Četnost	Četnost	Četnost	Procenta
Téměř každý den	3	1	4	33,3%
Téměř každý týden	3	3	6	50%
Asi jednou za měsíc	1	0	1	8,3%

V následující položce zjišťuji místo, kde k šikaně nejčastěji dochází. Domnívala jsem se, že nejčastější odpovědí bude třída, jelikož v té tráví děti nejvíce času a během přestávek jsou prakticky bez dozoru. Můj předpoklad se potvrdil, devět z dvanácti žáků je šikanováno, mimo jiné, ve třídě. Předpokládala jsem, že častým místem šikany budou také záchody a šatny. Tato domněnka se nepotvrdila, i když zde k šikaně také dochází. Druhým nejčastějším místem je překvapivě chodba. Třetí místo v žebříčku zaujímá cesta do školy. Respondenti mohli v této položce zaškrtnout více odpovědí.

Kde se to děje?

Tabulka č. 10 Místo, kde k šikaně dochází

	Dívky	Chlapci	Celkem	
	Četnost	Četnost	Četnost	Procenta
Ve třídě	6	3	9	75%
Na chodbě	2	2	4	33,3%
V šatně	1	0	1	8,3%
Na WC	1	0	1	8,3%
V jídelně	1	0	1	8,3%
Cesta do školy	2	1	3	25%
V tělocvičně	0	1	1	8,3%
Na hřišti	0	0	0	0%

Zajímalo mě, kdo je agresorem, jestli pohlaví oběti nějakým způsobem souvisí s pohlavím agresora. Chlapci ve všech pěti případech uvedli jako agresora chlapce. Tento výsledek jsem předpokládala. Pěti dívkám ubližují chlapci a dvěma dívky.

Respondentům nejčastěji ubližují dva agresori (ve čtyřech případech), tři respondenti uvedli jednoho agresora a dva respondenti skupinu tří agresorů. Dva respondenti odpověděli, že nevědí a jeden neodpověděl.

Pozitivním zjištěním je fakt, že se deset z dvanácti obětí se se šikanou někomu svěřilo, jen jeden chlapec by se nikomu nesvěřil. Jeden respondent neodpověděl. Na otázku, zda respondentům osoba, které se svěřili, pomohla, odpověděla většina respondentů kladně. Dva respondenti neodpověděli. Data jsem zaznamenala do následující tabulky.

Pomohl ti ten, komu jsi to řekl?

Tabulka č. 11 Schopnost osoby, které se respondent svěřil, mu pomoci

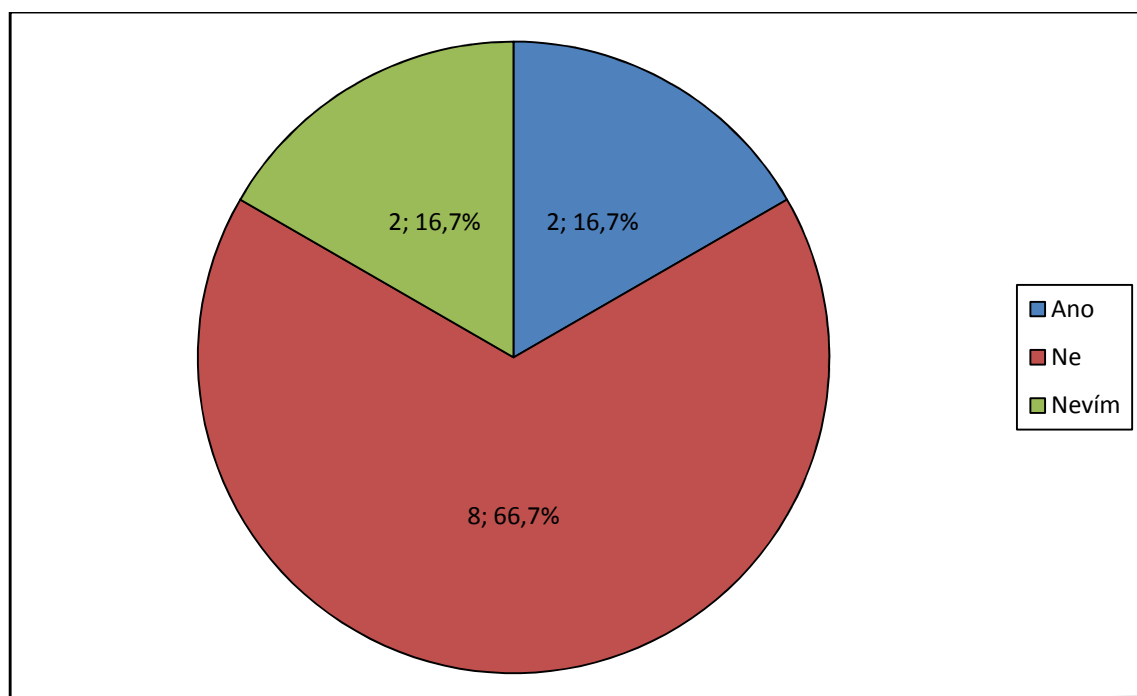
Pomohla respondentovi osoba, které se svěřil?	Četnost	Procenta
Určitě ano	5	41,7%
Spíše ano	3	25%
Spíše ne	1	8,3%
Určitě ne	1	8,3%

Na otázku, zda byl agresor, který respondentovi ubližoval potrestán, odpovídali respondenti často záporně. Podle mého názoru je ale důležitější, že byl oběti někdo schopen pomoci, avšak pedagogové musí dle Vágnerové (1997) šikanu řešit, jinak se může stát, že ostatní děti získají zkušenost, že je možné se takhle chovat a nebýt potrestán a proto se změní nežádoucím způsobem jejich postoj k sociálním normám.

Graf, který zobrazuje, zda je respondent sám, komu je ve třídě nebo škole ubližováno. Většina respondentů odpověděla, že není ubližováno jen jemu, dva respondenti odpověděli ano a dva respondenti nevědí.

Jsi sám, komu je ve třídě nebo škole ubližováno?

Graf č. 12 Zda je respondent ve třídě nebo škole sám obětí šikany

Četnost; Procenta

6. Shrnutí výsledků

V minulé kapitole jsem se věnovala interpretaci a analýze dat, nyní bych přistoupila ke shrnutí výsledků a zodpovězení výzkumných otázek.

6.1. Dílčí výzkumné otázky

Objevuje se na určité základní škole šikana? Případně jakého druhu.

Zjistila jsem, že na základní škole, kde jsem prováděla výzkum, se svědkem šikany stalo téměř polovina žáků. Většina svědků navštěvuje osmý ročník, v sedmém ročníku se svědky šikany stalo jen sedm respondentů.

Respondenti nejčastěji uváděli, že byli svědky posměchu, nadávek, ponižování, vysmívání se a braní věcí oběti. Obětem se dle respondentů nevyhýbá ani fyzické ubližování, jako fackování a kopání. Jeden respondent dokonce uvedl rány pěstí. Šikana se tedy na této škole objevuje ve formě verbální aktivní přímé i nepřímé, verbální pasivní přímé a fyzické aktivní přímé i nepřímé.

Téměř sedmnáct procent respondentů bylo nebo je obětí šikany. Oběti uváděly jako způsob ubližování nejčastěji ponižování a nadávky, dále posměch, ignorování a braní jejich věcí. Z fyzického ubližování uvedli respondenti ve dvou případech fackování. Převládá tedy verbální aktivní přímé i nepřímé, verbální pasivní přímé, v menší míře fyzické aktivní přímé i nepřímé. Odpovědi svědků a obětí šikany na její formy se ve výsledku shodují, ovšem svědci uváděli i horší varianty ubližování.

Obecně se tvrdí, že častější obětí šikany jsou chlapci. Respondenti byli skutečně častěji svědky toho, že bylo ubližováno chlapci, ovšem v z dvanácti obětí šikany, objevilo celkem sedm dívek a jen pět chlapců. Domnívám se, že je to způsobeno tím, že chlapci – oběti jsou pro své okolí nápadnější než dívky – oběti a je jim také ubližováno více „okaté“.

Jaké pohlaví při setkání se se šikanou jako svědek projevuje větší lhostejnost?

Větší lhostejnost projevují chlapci. Mnozí z nich by si šikany, které by se stali svědky, nevšímal. Někteří chlapci by sice zasáhli, avšak dívky by se oběti snažily nějakým způsobem pomoci ve více případech.

Dívky se tedy rozhodně projevily jako méně lhostejné, čtyři pětiny dívek by volilo možnosti nelhostejného chování, chlapci tímto způsobem odpovídali ve třech pětinách případů. Dívky tedy vykazují větší prosociální cítění a také smysl pro odpovědnost, což pravděpodobně není překvapivým zjištěním.

Jak žák v roli oběti reaguje? Objevuje se nějaký rozdíl v reakci mezi pohlavími?

Většina respondentů by se se svým problémem, tedy šikanováním, někomu svěřila. Polovina respondentů si je jistých, čtvrtina spíše jistých. Svěřit se učiteli považuje za dobrý nápad 65,3% respondentů, rodiče by požádalo téměř tři čtvrtiny respondentů. A kdo by podle žáků mohl nejvíce pomoci a jak? Nejčastěji zaznívali rodiče, dále přátelé a také učitelé. Valná většina žáků by se pokusilo bránit, menšina by se rozhodla podle dalších okolností, dvě dívky by se bránit nepokusili. Jedna dívka, která odpověděla, že by se bránit určitě nepokusila, je nebo byla na této škole obětí šikany.

Předpokládala jsem, že dívky by se svěřili častěji než chlapci. Tato teze se sice potvrdila, ale nejednalo se o nijak výrazný rozdíl. U svěřením se rodičům dokonce odpovědělo kladně více chlapců než děvčat. Žádný chlapec neuvedl, že by se při opakovaném ubližování nepokusil bránit, někteří ovšem volili možnost, že by záleželo na okolnostech.

Jakou volí agresori na určité základní škole strategii šikanování?

Agresor, který šikanuje oběť, volí určitou strategii. Z výzkumného šetření vyplývá, že častějším agresorem je chlapec. Většina svědků šikany uváděla, že viděla šikanování chlapce – oběti, kterému je ubližováno chlapcem – agresorem. Z mého výzkumu vyplývá, že sama dívka chlapci neubližuje, maximálně se podílí na šikaně s agresory – chlapci. Také dívky – oběti uváděly jako agresora v pěti případech chlapce a jen dvakrát dívku. Chlapci teda zcela jistě vykazují větší míru agresivity než dívky.

Zjistila jsem tedy, že ve výzkumném vzorku jsou častějšími agresory chlapci, kteří ubližují jak chlapcům, tak dívkám. Agresori šikanují, jak uvedly oběti, v nejvíce případech téměř každý týden, možnost téměř každý den zvolila jedna třetina obětí. Šikana se nejčastěji odehrává ve třídě, kterou zmínilo tři čtvrtiny obětí, toto místo je pro šikanu nejtypičtější i dle odborné literatury. Za třídou dle respondentů následuje chodba a cesta do školy. Agresori nejčastěji útočí ve dvojici, ve třetině případů útočí jednotlivě a část obětí uvedla skupinu tří agresorů.

Závěr

Cílem mého výzkumu bylo zjistit, zda mají žáci druhého stupně základní školy (ZŠ Kuldova) zkušenosti se šikanou a do jaké míry se s ní setkávají. Informací se mi dostalo od žáků sedmých a osmých ročníků prostřednictvím dotazníků, které jsem na škole osobně zadávala. Dotazovány byly celkem čtyři třídy.

Téměř polovina respondentů má se šikanou zkušenost jako svědek. Hořkou zkušenost oběti šikany má přibližně sedmina žáků. Formy šikany, které se na škole objevují, jsou verbální aktivní přímé i nepřímé, verbální pasivní přímé a fyzické aktivní přímé i nepřímé. Z dvanácti šikanovaných žáků navštěvuje pouze jeden žák sedmý ročník. V osmých ročnících je tedy šikana více rozšířena, což vyplývá z celého výzkumného šetření. Překvapivým zjištěním je fakt, že šikanovaných dívek je v tomto výzkumném vzorku více než chlapců.

Děti by se s šikanováním, až na výjimky, někomu svěřily. Kromě rodičů a kamarádů považují za osobu, kterou by mohly požádat o pomoc, učitele. Relativně často zaznívalo jméno metodičky prevence sociálně patologických jevů.

Když se respondenti setkají se šikanou jako svědkové, dívky se chovají méně lhostejně než chlapci, kteří ale také ve většině případů volí způsoby nelhostejného chování. Většina dětí si myslí, že agresor by měl být potrestán. Nepovažují tedy šikanu za vhodné chování. Nejčastěji navrhuje jako trest dvojku nebo trojku z chování.

Domnívám se, že využití výsledků mého výzkumného šetření v praxi není v obecném měřítku příliš reálné, jelikož výzkumný vzorek byl poměrně malý a bez dalších provedených výzkumů nemohou být výsledky generalizovány. Výsledky budou poskytnuty škole, kde jsem výzkum prováděla a metodičce prevence sociálně patologických jevů. Věřím, že pro ně mohou být výsledky velmi podnětné.

Díky své nezkušenosti v oblasti výzkumného šetření jsem narazila na některé problémy. Výzkumné šetření jsem prováděla poměrně jednoduše, ale přesto jsem získala nové zkušenosti a dovednosti, které využiji v dalším studiu.

Seznam použitých zdrojů

ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 104 s. ISBN 80-7178-808-2.

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. 204 s. ISBN 80-902614-1-8

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6

HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 584 s. ISBN 80-7178-820-1

HERZOG, R. *Násilí není řešení*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 120 s. ISBN 978-80-7238-850-9.

HOLEČEK, V. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997. 56 s. ISBN 80-7020-004-9.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 128 s. ISBN 80-7178-123-1.

LOVASOVÁ, L. *Šikana*. [online]. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2 [cit. 14-4-2010]

Dostupný z:

< <http://www.icm.cz/files/Sikana.pdf> >

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Čj.:28 275/2000-22. [cit. 14-4-2010]

Dostupný z:

<http://www.msmt.cz/uploads/soubory/Tiskovy_odbor/Metodicky_pokyn_k_prevenci_a_reseni_sikanovani.pdf>

NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996. 128 s. ISBN 80-7169-253-0

PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2009. 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, P., PITHARTOVÁ, D. *Krotíme obrazovku*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 62 s. ISBN 80-7178-084-7.

ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, 160 s. ISBN 978-80-247-2991-6.

SPURNÝ, J. *Psychologie násilí*. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1996. 134 s. ISBN 80-85858-30-4.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 170 s. ISBN 80-7184-488-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 448 s. ISBN 80-7178-214-9

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník použitý ve výzkumném šetření

Milí žáci,

prosím vás o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je anonymní, proto se nikam **nepodepisujte**. Vaše odpovědi nebudou nijak zneužity, budou sloužit pouze pro potřebu mé bakalářské práce.

Postup při vyplňování dotazníku je jednoduchý. U většiny otázek jsou možnosti odpovědí na výběr. Vyberte příslušnou variantu a označte ji. U některých otázek máte možnost odpověď doplnit. Kde to není výslovně napsáno, tam to prosím nedělejte.

Odpovídejte prosím pravdivě.

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Jana Vojtěchová

Datum Třída..... Věk

Jsem: dívka ☐ chlapec ☐ (označte prosím křížkem)

1) Jsi v současné době rád v této třídě se svými spolužáky?

Oznámku známku jako ve škole, od jedničky do pětky.

Jednička – mám ty nejlepší pocity

Pětka – vůbec se mi tu nelíbí, mám velmi špatné pocity

1 – 2 – 3 – 4 – 5

2) Máš ve třídě dobrého kamaráda?

a) Ano

b) Ne – Jestli ne, máš v jiné třídě na této škole dobrého kamaráda? a) Ano

b) Ne

3) Byl/a jsi svědkem toho, že bylo opakovaně ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze třídy nebo ze školy? Tedy tomu stejnému člověku bylo opakovaně ubližováno?

a) Ano

b) Ne

Jestli ano, jak?

(Stačí, když podtrhneš, co všechno jsi viděl. Můžeš tedy podtrhnout více možností. Jestli jsi viděl něco jiného, můžeš to napsat vlastními slovy)

Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – kopání – rány pěstí – vyhrožování – urážení rodičů – vysmívání se – zabavování peněz – ničení oblečení – ničení věcí – zabavování svačiny – braní jeho věcí – neodpovídání na pozdrav

Jinak? Jak?

Nyní prosím podtrhni:

Tento spolužák, kterému bylo ve třídě nebo ve škole opakovaně ubližováno, je

chlapec - dívka. Ubližují mu **chlapci – dívky**.

4) Co uděláš, kdy vidíš, že někdo opakovaně ubližuje tvému spolužákovi/spolužačce?

- a) Nevšímám si toho, je mi to jedno
- b) Přidám se a také mu/jí něco provedu
- c) Snažím se mu/jí pomoci
- d) Řeknu, ať toho nechají
- e) Směju se, je to přece legrace
- f) Bojím se, abych taky nedostal

Uděláš něco jiného? Co?

5) Jak se chováš ke spolužákovi/spolužačce, který/á je ti nesympatický/á?

- a) Nevšímám si ho/jí
- b) Pomlouvám ho/jí
- c) Nadávám mu/jí
- d) Neodpovídám mu/jí na pozdrav a na otázky
- e) Biju ho/jí
- f) Nezastanu se ho/jí, je-li nespravedlivě obviněn/a
- g) Chovám se k němu/ní jako ke všem ostatním

6) Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, řekl bys to někomu?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne
- e) Nevím, neumím si to představit

7) Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, myslíš, že by byl dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne
- e) Nevím, neumím si to představit

8) Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, řekl bys to rodičům?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne
- e) Nevím, neumím si to představit

9) Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, kdo si myslíš, že by ti mohl nejvíc pomoci a jak?

.....
.....

10) Kdyby ti někdo opakovaně ubližoval, zkusil by ses bránit?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne
- e) Záleželo by na okolnostech
- f) Nevím, neumím si to představit

11) Myslíš, že by měl být ve škole potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nevím

Jestli ano, kdo by ho měl ve škole potrestat a jak?

Kdo?.....
Jak?.....
.....

12) Ubližoval nebo ubližuje opakovaně některý spolužák/spolužačka ze třídy nebo ze školy tobě?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne

Jestli ano, jak?

(Stačí, když podtrhneš, co všechno se ti stalo. Můžeš tedy podtrhnout více možností. Jestli se ti stalo něco jiného, můžeš to napsat vlastními slovy)

Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – kopání - rány
pěstí – vyhrožování – urážení rodičů – vysmívání se – zabavování peněz – ničení oblečení –
ničení učebnic – zabavování svačiny - plivání do bot - braní tvých věcí

Ubližují ti nějak jinak? Jak?

Jestli jsi odpověděl ne, tak pro tebe tady dotazník končí.

Jestli jsi odpověděl ano, pokračuj prosím v dotazníku až do konce.

13) Zamysli se, jak často ti bylo ubližováno:

- a) Téměř každý den
- b) Téměř každý týden
- c) Asi jednou do měsíce

14) Kde se to děje? Můžeš zatrhnout i více možností.

Ve třídě - na chodbě - v šatně - na WC - v jídelně - v družině - cestou do školy - v tělocvičně - na hřišti

Pokud jinde – kde?.....

15) Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka?

- a) Chlapec/chlapci
- b) Dívka/dívky
- c) Chlapec/chlapci i dívka/dívky

16) Kolik je těch, kteří ti opakovaně ubližují?

.....

17) Řekl jsi o tom někomu?

- a) Ano
- b) Ne

18) Pomohl ti ten, komu jsi to řekl?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne

19) Byl potrestán ten, kdo ti ublížil?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne
- e) Nevím

20) Jsi sám, komu je ve třídě nebo škole ubližováno?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nevím

Děkuji za vyplnění dotazníku.